

ERK

NR. 4/5

A. Raun: SOOME-UGRI HÕIMUDE KOOSTÖÖ KULTUURI ALAL ● A. J. Skielse: EESTI RAHVAS, RAHVUS JA RIIK ● J. Kalviste: RAHVUSLIKE TEADUSTE TAHTSUSEST JA NENDE ÜLESANNETEST ● H. Moora: MUISTSED LINNUSED MEIE AJALOO ALLIKATE JA MÄLSTUSSAM-MASTENA ● H. Ronimois: KÕRGEMA HARIDUSE TASU- VUSEST EESTIS ● V. Vaiküla: KAS ON MEIL SEISUSED KAOTATUD? ● M. Pukits: RAAMATUKULTUURILISI URI- TUSI LÄTIS ● ERK-ide Liidu juhatus: EBARIIKLIKU MÕT- LEMISVIISI VASTU ● E. Kant: dr. ès sc. JAAN KALVISTE †

58,8502

TARTU LINNAPANK

TARTUS, RAEKOJAS

TELEFON 11-32 ja 2-32

VÕTAB RAHA HOIULE / ANNAB LAENE
OSTAB JA MÜÜB VAARTPABEREID
TOIMETAB KÕIKI PANGAOPERATSIOONE

KORRESPONDENDID KÕIGIS KODUMAA LINNADES
JA RAHVARIKKAMATES KOHTADES MAAL

SAADAVAL HOIUKARBID!

SAADAVAL HOIUKARBID!

Võidupühal on esikohal
eesti õlletehase kvaliteet-

ÕLLED:

Pilsen
Kuld Pilsen
Eksport Pilsen!

ja
karastavad joogid

LAOD KODUMAA LINNADES

ANTS SILVERE ÕLLETEHAS
»LIVONIA«

ERK

ÜLD-, MAJANDUS- JA KULTUURPOLIITILINE AJAKIRI

Nr. 4/5 (36/37)

25. JUUNIL 1936

IV AASTAKIIR

Soome-Ugri hõimude koostöö kultuuri alal

A. RAUN

Käesoleva aasta 26.—28. juunini peetakse Tallinnas Soome-Ugri Kultuurkongress, arvult juba viies. Eelmised korraldati: 1921. a. Helsingis, 1924. a. Tallinnas, 1928. a. Budapestis ja 1931. a. teist korda Helsingis.

Eelseisval kongressil tuleb arutusele rohkel hulgal üldisi kui ka eriküsimusi. Kongressi üldettekanded käsitlevad soome-ugri rahvaste kultuuri- ja majanduselu põhjapanevaid probleeme. Eriküsimusi arutellakse harrastusringides ehk sektiioonides, mida on tervelt 21.

Kolme kaaluvama soome-ugri hõimu: ungarlaste, soomlaste ja eestlaste kultuuriline koostöö on kui iseendast tekkinud ja arenenud. Soome-ugri kongresside mõte algatati 1920. a. mais, eesti haridustegelaste õppe-reisi puhul Soome. Kavatsus teostus järgmisel aastal „Ühissooma Koolikongressi“ nime all Helsingis. Hiljem on kultuurkongresside kavad sedavõrd laienenud ning mitmekesisistunud, et selline rikkus paiguti juba tundub üliküllusena. Et rohuteadlaste harrastusringis eelseisval kongressil on nähtud ette 18 referaati, arstiteadlastel seniste andmete järgi 8, jne., siis töötab suvine kongress kujuneda kongresside kongressiks, s. o. hulgest väikestest koostuvaks suureks kokkutulemiseks.

Käesolev kirjutis tahab lühidalt puudutada soome-ugri hõimude kultuurilise koostöötamise eeldusi ja võimalusi, kuna eriti eelseisev kongress annab põhjust selliseks põhimõtteleks vaatluseks.

Kultuurilise koostöö tähtsaimaks eelduseks on *vastastikune tunnustamine*, kultuuriline üheõiguslus. Üldise kultuuri seisukohast muidugi on ungarlastel suurimad teened. See tuleb sellest, et Ungaril on selja taga 1000 aastat iseseisvat riiklikku arenemist. Ka soomlaste elu-olud on olnud palju lähedamad kui meie, eestlaste. Nagu eriti selgesti osutab prof. A. M. Tallgren oma, eelseisval kongressil peetavas, ettekandes, oli 1000 aastat tagasi lugu ümberpöördud. Siis oli Soome Eesti asumaaks. Vabaduse kaotamine aga pani Eesti majandusliku ja kultuurilise arenemise täielikult seisma, Soomes seevastu 8—9 sajandi eest algas tõusuaeg.

Ka hiljem pole surve Soomes kunagi nii raske olnud kui Eestis, vaatamata üksikutele lähematele eriti rasketele järkudele. Soome kultuuri vanemus saab siit oma seletuse. Eesti aga on näidanud juba surveaja lõpu poole, kuid iseäranis oma taassaavutatud iseseisvuse kestel rahvusvaheliseltki tähelepanuääratavat kultuurihoogu. Meie kõrgema hariduse ja raamatute kirjastamise protsendimäärad on eriti silmapaistvad, ka pärast seda, kui meie kultuurielu on püütud tegeliku elu nõuetega rohkem kokkukõlastada. Meie teadus ja kunst on vastuvõttu ja hindamist leidnud maailma tähtsamatelgi foorumitel. Kultuuritöös on meil praegu kindel tõusuaeg ning kultuurihoog tundub meil olevat suhteliselt suurem kui Soomes või Ungaris. Kõik see õigustab üheõigusluse nõuet meie poolt ning seda on meile ka mööndud ja mööndakse edasi. Ainult ei tarvitse meil oma kultuuri nooremust, mille põhjused igale mõtlevale inimesele on selged, omalt poolt liigselt alla kriipsutada. Qui s'excuse, s'accuse. (Kes ennast vabandab, süüdistab ennast). Võõrastel võib tekkida mulje, et põeme mingit alaväärtuslikkuse kompleksi. Pidagem julgesti lugu endast ja oma tööst, ning ärgem hinnakem üle teiste arvamusi meist, mis sageli võivad olla juhuslikku laadi. Kui teised meist välja ei tee, ei tarvitse seegi meid ärritada, vaid ka meil tuleb oma suhtumine vastavalt seada. Kui asju nii rahulikult võtta, siis pole tarvis karta pettumusi aateliste püüete teostamisel.

Hõimutööl on sügav mõte: ühendada neid, kes on lahutatud, keda ei seo mitte omakasupüüdmine, vaid puhtaateline huvi. Ent sellelgi töö on oma raskused: geograafilised kaugused, erinevad orientatsioonid jne. Kuid kui seda tööd ikkagi tähtsaks peame, siis peame ka leidma vahendeid selle tagajärjekaks tegemiseks. Vist ei tule mitte ennast veristada jooksmisega vastu müüre, mis nii pea ei töota langeda, vaid tuleb toimida vähenõudlikumalt, kuid püsivalt. Senised kogemused näitavad, et isiklik ja erialaline kontakt on tulemusrikka hõimutöö tähtsamaid eeldusi. Õpilaste, üliõpilaste ja teadlaste vahetus aitab palju kaasa üksteise paremaks mõistmiseks, pidevad kokkupuutumised aitavad hõimutöödki hoida reaalsel pinnal, ilma arusaamatuste kui ka illusioonideta. Silmapaistvalt produktiivseks on osutunud ka erialaliste hõimuühingute ja liitude tegevus. Sõprusliit, mille sõlmisid Eesti Õpetajate Liit ja Suomen Oppetajayhdistys 26. VI 1935., on andnud juba päris ümmargusi tulemusi ja Eesti-Soome-Ungari Rohuteadlaste tegevusküllust illustreerib kõige paremini rohuteadlaste harrastusringi eelmainitud referaatide rohkus, mis imetlust ja osalt ka kadestust äratav. Jääks soovida, et ka teiste erialade esindajad astuksid samme erialaliste hõimuühingute loomiseks, mis endi vahel kontakti peaksid ka igapäevases elus, soome-ugri kongresside pikkadel vaheaegadel.

Need oleksidki hõimutöö reaalsed sihid ja võimalused. Kõik see võib-olla tundub vähesena, kuid ometi moodustab tingimatu eelduse kaugematele taotlustele: kogu kultuuride vastastikusele vahetamisele, täiendamisele, rikastamisele. See on tulevikumuusika, kuid aeg nõuab visa edasipüüdmist, hoolimata kõigist raskusist. Meil eestlasil aga kui kongressi korraldaval maal lasuvad tänavu suvel erilised kohustused, mille täitmine olgu meile auasjaks. Pangem siis kõik käed külge ning aidakem kaasa, et hõimu-suurüritus kujuneks ühtlasi suurimaks üldrahvuslikuks ettevõtteks!

Eesti rahvus, rahvas ja riik.

Cond. phil. ARNE IUELL SKIELSE.

Rahvuse ja rahvusluse olu piiritlemine pole just kerge, sest iga antud inimgrupp, rahvas pole veel mitte rahvus. Rahvuse mõiste koosneb 2 elemendist: staatilisest, s. o. õpetus teatud inimgrupist või rahvast antud riikühikus (materjalne alus või esimene arenguaste, mida annab riiklik ühtekuuluvus) ja dünaamilisest, s. o. õpetus inimgrupist, rahvast, kes teadlik oma rahvusest, teadlik oma kultuurmissioonist. Loomulik, et dünaamiline element teeb rahva või inimgrupi rahvuseks.

Kultuur on inimgrupi, rahva vaimne väljendus, milles eritleme 3 astet: 1) anatsionaalset (asikultuuri ajastu, nagu vanem kiviaeg, kus puudub diferentseerumine kultuurgruppideks, kus alles valitseb massolemine); 2) natsionaalset (tehnikat täienes ning omandades mitmekesiseid materjale ilmneb juba iseloomulikke kultuurjooni, mis moodustavadki rahvuse omapära, millisele nähteale antud inimgrupi imitatsioonitugevalt kaasa aitab, luues rahvusliku stiili); seega — anatsionaalne kultuur diferentseerub natsionaalseks, millisena oma liikmeis pinevalt edasi arenedes ta enese kandjaid tõstab kõrgemale kultuuri astmele — natsionaalne omapära areneb siis edasi tema liikmete individuaalseks omapäraks; 3) supranatsionaalset s. o. ajastut, mil indiviidide erinevus sulab üldnimliku kogupildi taolisusse (tehnikas näib juba jõutud olevat supranatsionaalse tasemeni, kuna seal juba tõestatakse lahenduse ainuotstarbekohasust; ka tunnistatakse juba paljudes eetilistes õpetustes ja rahvusideoloogiates inimkonda kui tervikut ja selle terviku missiooni). Normaalse arengu puhul järgnevad küll need 3 astet kõigil kultuurialadel üksteisele korrapäraselt, nii et iga kultuurastme juures domineerib vastav kultuurvorm.

See domineeriv kultuurvorm suunab antud rahvuse loomingu vastavalt selle rahvuse mentaliteedile. Rahvus on inimkonna üldise kultuuri üks faas, faas, mida inimkond praegu läbib. Tänapäeva arenguastmel olevail oleks pea võimatu end mitte arvata ühessegi rahvusesse. Rahvus on pigemini elustav printsiip, mis põhjeneb kultuuril, kuna kultuur omakorda vajab teatud arenguastmena, etaabina — rahvast, inimgruppi. Rahvuse õigustust seisab selles, et rahvusena kõige võimsamalt ja edukamalt suudetakse teostada kultuurülesandeid, tugeades antud inimgrupi, rahva loomulikele kalduvustele. Kultuuris arendub antud rahvas kõige edukamalt ühte teatud sektorit — seda sektorit, mis kõige vastavam teostaja mentaliteedile ja milles teostaja suudab arendada maksimaalset loominguapinget ning anda kõige väärtuslikumat.

Kultuurirahvuse ja riigirahvuse vaheks võib olla ainult see, et esimene neist omab ühise kultuurloomingu mentaliteeti ja võib täita kultuurmissiooni üldnimikonna hüveks; teine seda ei või.

Kultuurmissiooni täitmisel pole tähtis kultuurgrupi suurus — seda tõendab meile paljude antiikrahvaste ajalugu — vaid missiooni iseloomu vastavus seda kultuurgruppi moodustavate rahvaliidmete iseloomule: see peab olema tükki kõigi selle rahvaliidmete parimast minast.

Siin läheneme küsimusele, millised sotsiaal-bioloogilised eeldused on antud eesti rahvale oma iseseisvuse ja rahvusriigi säilitamiseks ja milliseid tegureid eesti rahval tuleks arvestada tulevikus. Loomulikult

tahab iga ühisesse kultuurriksusesse kuuluv rahvus moodustada ka oma riiki; kergemini ja sihikindlamalt täita oma kultuurmissiooni kogu inimkonna hüvanguks. Poliitilised piirid ei ühtu aga kunagi rahvuslikega. Siin leidis küll Eesti esimesena väljapääsutee sellega, et andis vähemusrahvustele autonoomsed kultuurvalitsused.

Eesti vähemusrahvuste kultuurautonoomiad on survepoliitikast kibestunud maailmale järeletegemisväärseks eeskujuks. See annab ka ühtlasi tunnistust eesti kultuuri kõrgeast tasemest. Kui arvestame eesti kultuuriarengu eriti raskeid ajaloolisi takistusi, siis on eesti rahva kultuuritase siiski imestamisväärselt kõrge. Eesti rahvas on siin püsinud tõelise kultuurühikuna, kuigi sajanditepikkune võõras valitsusvõim nende kultuuri pidevalt ähvardas. Lõppeks õnnestus sel kultuurühikul Vabadussõja kaudu leida oma riigi elemendid ja luua oma rahvusriik. Rahvusriik suudab aga ainult siis oma kultuuriülesandeid hästi täita ja süvendada, kui kultuurigrupp, rahvas ise on enda rahvuslikust kultuurmissioonist küllalt teadlik, ning end sellele täielikult pühendab. Rahvus on mingi kultuurväärtustusühing. Ja rahvad, kes rahvusena väärtusteadvust omavad, kaitsevad mitte ainult oma keelt või maad, vaid oma kultuuri üldse. (Moeller van den Bruck'irt).

Seda teadikku enesehinnangut võime nimetada rahvusluseks, sest rahvuslus on teadlik oma rahvusest. Rahvuse eneseväärtuse teadvus peab olema sedavõrd aktiivne, et rahvuslane oma rahvuse tõusule kõiges teadlikult aitaks kaasa. Siin tuleks aga vältida enda rahvuse ülistamist ja võõra halvustamist. Peab suutma sellest staadiumist üle kasvada, nii et ilma vihkamiseta ainult enda omapära esile tõstetakse, kuid rahvuslus on riigipoliitikas ägedaloomuline, ta läheneb ja sarnaneb noore ebaküpse šovinismiga, ta pigemini kannatab, kui loobub ühest rahvust arendavast jõutegurist. Eriti väike rahvas, nagu balto-skandia ja, oma erilise asukoha tõttu, eeskätt Eesti, ei või ilma rahvusluseta püsida üldse.

Eestlastele, kes elavad väikerahvana mitme suurrahva poliitiliste ja majanduslike huvide ristlemiskohal, on see küsimus erilise tähtsusega. Parteitülid Eesti esimestel iseseisvuse aastail oleksid peaaegu hävitanud rahvusautoriteedi, kuna aga samal ajal sotsiaalne ja majanduslik kriis kogu rahvuse energia rakendamist oleks vajanud. Praegu on olukord rahva põhjalikult muutunud. Jälgides raskusi, millega väikerahval igal sammul tuleb võidelda, kerkib tahtmatult küsimus, mis õieti õigustab väikerahva iseseisvust. Eriti riiklikku iseseisvust, sest nii majanduslik kui ka poliitiline kaaluks seda ei soodusta, vaid poliitilised, majanduslikud tegurid raskendavad väikerahva võitlust olemasolu eest ja soodustavad isegi ühinemist suurrahvastega. On aga kõrgem põhjus, mis väikerahva iseseisvust õigustab. Väikerahva eksistents iseseisvana on eeskätt õigustatud sedavõrd, kui võrd see rahvas suudab loovalt tegev olla, mis võib inimkonnale uusi väärtusi lisandada ja kui võrd ta suudab inimkonnale vajaliku tegurina näida. Mis väikerahva olemasolu õigustab, on ta kultuuriline omapära ning ta vaimsed lähtekohad ja harrastused. Tegelikult on Eestil sääraseid õigustavaid momente mitmeid, nagu näit.: vähemusrahvustele kultuurautonoomia andmine ja koolidesse sõjalise õppeaine sisseseadmine, kaitseks oma maale ja kogu inimkonnale ähvardava bolševismi vastu.

Kui meie objektiivselt tahame vastata küsimusele, millest eesti rahvus kui iseseisev kultuurriksus on tingitud, peame heitma pilgu selle

rahva kultuurilisele suhtumisele tema võõrrahvast ikestajasse. Peapõhjus seisab selles, et Eesti talupoja-kultuur on hoopis erineval astmel seisnud, kui balti-sakslaste-rüütelite ja kodanike kultuur. Rahva ümberrahvustamine võib toimuda ainult teise rahvuse sama sotsiaalse kihi poolt ja sedagi ainult siis, kui ümberrahvustaja kiht on arengult kõrgemal, oma massilt suurem ja oma ülesandest teadlik, sihikindel ning omab kas või osaliseltki selleks kõlbelist õigust; samuti peab ta ka oskama ümberrahvustavate mentaliteedile läheneda, isegi — omama sellega teatud sugulust. See tõsiasi selgitab palju eesti kui ka teiste balti rahvuste iseäraldusi. Et eestlased olid rahvas, kelle mentaliteet põhjalikult erines sakslaste omast, see asjaolu päästis eesti rahvuse.

Nüüd aga arenevad eestlased samal astmel teiste kultuurühikutega, mis oma riiklikkusega moodustavad iseseisvad rahvused. Rahvusluse kaotus võiks neid tõsiselt ähvardada, kui nende kultuuris ei esineks omapäraseid jooni. Rahvuslus väljendub rahvuslikus omapäras ja see omapära kerkib esile rahvuslikes üritusis. Sest mitte teoreetiliste deklaratsioonide ega välise selgitusega ei muutu rahvuse elu, nagu see väljendub poliitikas, kirjanduses ja kunstis. Rahvuslikkus vaid praktilise tegevusega, teo ja püüetega saavutatud omapäraga vastab rahvuse iseloomule. Nii on rahvuse poliitika siis rahvuslik, kui ta tugineb rahvustervikule, orgaanilise kultuurühiku arengule ja nii muutub loovaks jõuks. Et rahvuslik olla, ei tohi poliitika üksikuid seisusi, klasse ega kutsealasid eelistada; siin Eestis on viimasel paaril aastal poliitika rahvuslikum kui kunagi varem, eriti kuna tulevases põhiseaduses arvestatakse kõiki seisusi, klasse ja kutseid. Suures kommunistlikus naaberriigis vastandina on rahvuse kui orgaanilise kultuurühiku mõiste kadunud ja esineb ühekülgsel rahvusvahelisel iseloomuga klassikultuur, staatiline vastand dünaamilisele rahvuskultuurile.

Poliitilise ümberorganiseerimisega, kus kõik seisused, klassid ja kutsed maksvusele pääsevad, käsikäes kõrvaldatakse Eestis ka kõiki agraarmaid eriti ähvardav ühekülgsus. Eestis oleks ebaõige toonitada kultuuri kui ainult maakultuuri. Pole kunagi ajaloos loodud tõeliselt kõrget kultuuri ühe ainsa kutseala poolt, käesoleval juhul agraaralale toetuv maakultuur üksi moodustaks primitiivse kultuurühiku, mis aga polnud ju sihiks poliitiliselt ja riiklikult iseseisva eesti rahvuse loomisel. Selle tulemuseks oleks, et eesti maakultuur leviks ainult maal, kuid linnades valitseks võõras kultuur. Nii oli tegelikult Norras, mille rahvuslik areng oli Eesti omaga analoogiline. Sealne kultuur püsis kaua aega ainult maakultuurina, kuna linnades valitses taani kultuur. Praegu esineb aga kaks norra kultuuri paralleelselt, kuna aga Norra linnakultuur on linnalikuks muutunud. Eesti püüab aga õigeaegselt seda ühekülgsust vältida, ning talupoega ühisesse kultuuriarengusse kaasa tõmmata. Tüüpiline üritus oli selles suunas küll rahvaülikoolide ja kõrgemate rahvakoolide asutamine ja nüüd lõpuks laiaulatuselise ja mõjuka raamatuaasta pühitsemine.

Eestile pole üksi halbuseks väikerahvana asuda suurte militaristlikkude riiklikkude huvide ristlemiskohal, vaid ka hüveks olla suurte kultuuriliste mõjutuste lõikepunktis. Väike-rahva juures, nagu seda eestlased, on välistel kultuurimõjutustel suur tähtsus. Ainult peab olema oma kultuur küllalt tugev, et mitte muutuda täiesti võõrastest kultuurimõjutustest olenevaks. Selle ohu on Eesti ka õnnelikult vältinud, tänu oma tugevale rahvushingele. Teisest küljest peavad kultuurilised sidemed

olema võimalikult mitmekülgsed ja tugima kultuuridele, mis majandus- poliitiliselt ega ka ruumiliselt pole kardetavad, nagu inglise ja prantsuse. Eelkõige erapooletu põhjamaade kultuur. Suurimat tähtsust omaks siin kogu balto-skandia kultuuriline ühiste aluste loomine.

Eesti ja skandinaavia rahvaste suhted ulatuvad kaugesse minevikku, eelajaloolisse aega. Professor H. Moora, G. Meri ja teised autoriteetid on sellele tõigale juhtinud küllaldaselt tähelepanu. Ka on nende rahvaste vahel tulnud ette küllalt veresegamisi, kuna kõik suhtlemised ei olnud kultuurilised, vaid röövretkil viidi kaasa üksteise maalt ka naisi. Professor Lüüsi väitel on eesti vastsündinud lähimad oma kaalult ja mõõtudel norra lastele. See rassides ühtuv element evib oma jao tähtsust.

Peale ajalooliste, kultuuriliste ja rassiliste ühissugemete Eesti ja Skandinaavia vahel on veel mõõduandvad kliimaatilised, geograafilised, majanduspoliitilised, antropoökoloogilised ja geopoliitilised ühistingimused. Ükski maa ei seisa Eestile nende tingimustega nii lähedal kui Fenno-skandia. Isegi mitte geograafiliselt seotud Ida, Lääs ja Lõuna. Meri sidus varematal aegadel rahvaid enam kui ükski muu vahend: mere- sidemed olid tähtsamad maa omist. Ainult uusimaaegne raudtee on olud muutnud maa kasuks.

Baltoskandia väikeste neutraalsete riikide tähtsus oma individualistliku rahvastikuga, kellele on võõrad kollektivistlikud masside müüdid, on vajalikuks vastukaaluks suurte riikide lüaldatud rahvuslusele ja selle imperialismile . . . Siin võiks olla ühtlaselt tundev, mõtlev ja toimiv Balto- skandia heaks kultuurisäilitamise teguriks. Mitte ainult Põhja- vaid kogu Euroopas.

Peale poliitiliste harrastuste peaks toimuma ka kirjanduse ja teaduste (nagu Eesti raamatu-aasta) arendamine. Eesti kultuurprogramm on hästi õnnestunud. Ka eesti kunstis on käidud küll järsk, aga tulemus- rikas arengutee. Kui eesti rahva laiad kihid ühinevad oma kultuuri teadliku mõistmisega, siis võib oodata, et eesti kultuur saab tähtsaks osaks kogu inimkonna kultuuris. On olemas selleks eeldusi ja elemente eesti hästikõlavas väljendusrikkas keeles, rahva iseloomus, küllaldasest intelligentsis ja suures arenemisvõimes.

Rahvuslike teaduste tähtsusest ja nende ülesannetest.

J. KALVISTE †

Teadusel on täita tähtis ülesanne inimkultuuri arengus. Tänapäeva kõrge kultuuritase on suurel määral saavutatud tänu teaduse hiigla edule.

Sisult ning käsitlusobjektidelt jagunevad teadused *reaalteadusiks* ja *ideaalteadusiks*, sageli nimetatud ka humanitaarteadusiks. Territori- aalselt tehakse vahet *rahvuslike* ja *rahvusvaheliste* teaduste vahel. Esi- mesed kasustavad oma uurimise objektiks eeskätt kodumaist ainetikku.

Sii kuuluvad reaallaladel geograafia, geoloogia, zoologia jt., humanitaaraladel ajalugu, keeleteadus, rahvaluule-teadus jt. Matemaatika, füüsika, astronoomia, keemia jt. kuuluvad aga rahvusvaheliste teaduste hulka.

Selle territoriaalne liigitus pole aga alati küllalt täppis, sest leidub alasid, näit. loodusteadused, kus kodumaise aineküsimise käsitlemisel ollakse paratamatult sunnitud arvestama ka rahvusvaheliselt saavutatud uurimistulemusi ning meetodeid. Pealegi evivad siin saavutatud resultaadid rahvusvahelist tähendust. Selleks, et omale konkreetset kujutelma saada neist raskusist, mis võivad esineda säärase teadusharude defineerimisel, lubatagu mul tuua üks näide.

Kujutleme mingit äsjaavastatud maa-ala, saart kusagil ookeani kauguses, kuhu pole sattunud seni ükski inimhing. Kuna sellel saarel puuduvad inimasukad, siis puudub seal ka inimkultuur. Saarel esineb aga rikkalik loomastik ja taimestik, mis erineb suuresti maakeral seni uuritud alade omast. Pealegi pakub see saar geoloogiliselt ja geograafiliselt palju uut. Kui sellele saarele satuvad ühekorraga näit. kahe või kolme rahvuse esindajad ja nad hakkavad seda saart mitmekülgsest uurima, siis võib loomulikult kujuneda, et iga rahvuse teadlased töötades oma ette ja kasustades rahvusvaheliselt väljakujunenud uurimismeetodeid, jõuavad samadele tulemustele. Nüüd tekib küsimus, kas uuritud maa-ala kohta saadud resultaadid kuuluvad rahvuslike või rahvusvaheliste teadusharude hulka.

Antud juhul tuleb pidada selle saare teadusliku uurimise tulemusi kahtlemata rahvusvaheliseks, sest pole mingit põhjust loovutada seda ühele üksikule rahvusele. Meie tavalise mõiste järgi muutuks olukord hoopis teisuguseks, kui selle saare igakülgset uurimist oleksid toimendanud saare omad inimesed rahvusvaheliste uurimismeetoditega. Siis me nimetaksime saare uurimisist tekkinud õpetust rahvuslikuks või vähemalt kodumaiseks. Sääraseid näiteid võib tuua ka mitte ainult inimkultuurivabalt saarelt, vaid ka maa-aladelt, mis küll asustatud inimeste poolt, kuid kus puudub oma teadus ja oma kultuur.

Eelnev arutlus pole toodud selleks, et alahinnata rahvusliku teaduse tähtsust rahvusvahelise kultuuri tegurina, vaid näidata, milliste raskuste ees seisame tihti peale rahvusliku teaduse defineerimisel. Lõppude lõpuks peab tähendama, et meie eesmärgiks pole leida üldist definitsiooni rahvusliku teaduse jaoks, vaid vaadelda, millises seoses ta on rahvusvahelise teadusega. Kokkuvõetult võime öelda, et *teadus laiemas mõttes on rahvusvaheline. Teaduse kitsamas mõttes moodustavad igasugused rahvuslikud teadusharud.* Rahvuslik teadus, seistes rahvusvahelise teaduse tasemel, moodustab tähtsa lüli universaalses teaduses ja täidab olulist osa universaalse inimkultuuri arengus.

Rahvusliku teaduse arenguga sammub käsikäes rahvusliku kultuuri areng. Ajalugu on näidanud, et kultuuriliselt madalamal tasemel seisvad rahvad on olnud sagedamini vallutamise objektideks, olles sunnitud

end painutama või taganema kõrgema kultuuri ees. Seepärast on iga rahva ülesandeks, kui ta tahab püsida iseseisva sõltumatu üksusena kultuurirahvaste peres, hoida oma teadust rahvusvahelisel tasemel.

Sama ajakirja veergudel kui ka mujal, samuti meie riigijuhtide kõnedes, eriti viimasel ajal, on korduvalt juttu olnud eesti teaduse resp. omakultuuri tasemest, selle tähtsusest ja arendamise võimalusist. Võib julgesti nentida, et meil on iseseisvuse ajal palju tehtud teaduse edendamise rindel, kuid samuti võib öelda, et meil seisab sel alal veel suurem töö ees. Tõsi küll, olles noor ja ühtlasi piiratud ressursidega riik, meil puuduvad sageli ainelised võimalused kõigi teadusharude mitmekülgseks väljakujundamiseks ja soodsate töötingimuste loomiseks raamatukogude ja laboratooriumide sisustamise näol. Seepärast tuleb meil piirduda peamiselt nende teadusharudega, mis käsitavad kodumaist ainestikku, kuid meie ei saa endastmõistetavalt kõrvale jätta teisi teadusharusid, mis vajalikud üldhariduslikust seisukohast, samal ajal moodustades aluse teaduslike uurimisprobleemide lahendamisele. Viimaseid teadusharusid tuleb arendada meie oludes sel määral, kuivõrd nad on tarvilikud üldtähtsusega ja meie rahvusteaduslike probleemide lahendamiseks. Sellega ma ei taha kaugeltki taunida rahvusvahelisi teadusharusid ega neid asetada vaeslapse ossa, vaid juhtida tähelepanu asjaolule, mida tuleb meil tõsiselt arvestada. On ju selge, et kodumaise ainestiku käsitlemisega tuleb parimini toime ikkagi oma inimene, mitte aga võõras. Teisest küljest ongi meie ülesandeks uurida ja käsitleda neid alasid, mis meile kõige lähemad, rikastades vastavas sektoris rahvusvahelise teaduse varasalvi väärtuslike avastiste ja leiutistega.

Rahvuslike teaduste edendamisel tuleb silmas pidada ka asjaolu, et meie loovate jõudude hulk pole piiramatu, seepärast me ei tohi neid kilustada ega ebaökonoomselt kasustada. Peaksime pühendama erilist tähelepanu mitte niivõrd töö hulgale, kuivõrd väärtusele, sest ainult teadusliku töö kvaliteet tagab meie teadusele väärilise koha rahvusvahelises teadusemaailmas. Iga rahvust hinnatakse tähtsal määral ka selle järgi, mis on ta suutnud saavutada teaduse edendamisel.

Meie teadusliku töö tingimused on palju halvemad kui suurriiges. Meie teadlased, ülikooli õppejõud, on asetatud nii majanduslikult kui ka tehniliselt raskemasse seisukorda kui suurriikide omad. Tänapäeva kiirelt progresseeruvais ja äärmiselt diferentseerunud teadusis, eriti katselisis teadusis, ei suuda enam üksikisik nimetamisväärsset edu saavutada, vaid seks peab olema tal terve kaader kaastöölisi. Kõik meie aja suuremad saavutised teaduses ja tehnikas on osutunud võimalikeks tänu hulga teadlaste ja inseneride koostööle.

Kaastööliste küsimusega on tihedalt seotud ka õppejõudude järelkasvu küsimus. Tavaliselt on loomulikuks järeltulijaks sama õppejõu, õpetlase kaastööliste hulka kuuluv isik, kes näidanud sellekohaseid eeldusi ja kellele antakse vastavad võimalused oma ettevalmistuse täiendamiseks ning teaduslikusse uurimismeetodisse süvenemiseks. Teadusliku töö

arengu seisukohalt on järeltulijate kasvatamisel eriti suur tähtsus, mida kõigis kultuurriiges väga tõsiselt võetakse. Ka Eestis on oma ülikooli õppejõudude järeltulijate küsimuses tehtud märgatavaid jõupingutusi ning edusamme. Ometi tuleb rõhutada, et sel alal on veelgi rohkesti jõueld. Sageli on ka ühest järeltulijast vastaval alal liiga vähe. Rohke-
maarvuliseks järeltulijaskonnaks on meil aga „inimmaterjali“ kaugelt rohkem, kui töötamisvõimalusi. Õige lahenduse leidmine ja uute võimaluste loomine on siin elulisimaid küsimusi.

Kokku võttes olgu tähendatud, et rahvuslike ning kodumaiste teaduste ülesandeks on eeskätt meie rahvast ja kodumaad puutuva ainetiku käsitlemine, nendega seoses olevate probleemide uurimine ja saavutatud tulemuste kättesaadavaks tegemine ning lisandamine kogu inimkonna kultuurisaavutiste varaaaita. Rahvuslike ning kodumaiste teaduste viljeldamine ei eranda muidugi nn. rahvusvaheliste ning üldiste teaduste edendamist meil. Need on aluseks, millele tuginevad oma metoodikas nii rahvuslikud kui kodumaised teadused, nagu viimaste tulemused lõppeks suubuvad esimestesse.

Eesti, olles väikeriik, ei suuda end loomulikult niipalju maksmata panna ei oma majandusliku ega sõjalise jõuga, kuivõrd kultuuriliselt, selle hulgas tähtsal määral teaduste viljeldamise poolest. Seejuures arvestatagu aga asjaolu, et mitte igasugune rahvuslike probleemide teaduslik uurimine ei loo veel rahvuslikku teadust, millel oleks vääriline koht rahvusvahelises teadusemaailmas, vaid kõigepealt teadust ning selle kaudu kultuuri *edasiviivad* saavutised.

Muistsed linnused meie ajaloo allikate ja mälestussammastena.

H. MOORA.

Eeloleva Võidupüha pühitsemise kavasse on võetud üheks juhtmõtteks elustada laiades hulkades teadvust meie muistsete linnuste tähtsusest ja tarvidusest neid austada meie rahva endispõlvede teo- ja võitlusvõime mälestusmärkidena. See on kahtlemata õnnelik ja tervitatav mõte Võidupühade sisustamiseks. Tänapäeval tunnevad kõik rahvad tarvet rõhutada ja viljelda oma rahvusteadvuses seotuse tunnet oma ajaloo, oma esivanematega, nende tegude ja saavutistega, võitluste ja võitudega. On jõutud loomulikule äratundmisele, et rahvustervikut, mida meie ajal kõikjal püütakse üha enam liita ja tihendada, tuleb haarata mitte ainult olevikus, vaid ka minevikus ja et tugev side oma eelkäinud põlvedega on rahvusele suureks jõu ning iseteadvuse allikaks.

Ajalugu on nii viisi saamas üha tähtsamaks rahvusliku kasvatuses teguriks ja huvi ajaloo vastu jõudsasti tõusmas, nagu see kajastub meilgi näiteks kas või kirjanikkude sagenevas pöördumises oma ainetootsinguil minevikku ja ajalooliste teoste üle ootuste suures minekus. Sõna, ükskõik kas kirjutatud või kõneldud, on ja jääb muidugi kõige tähtsamaks ajaloo edasikandjaks. Aga selle kõrval on igivanust ajast vajatud ajaloo edasimist ka nähtavalt, on mineviku suurte isikute ja sündmuste mälestuse jäädvustamiseks püstitatud kive ning sambaid või hoitud alal ja austatud nendega seotud esemeid ja paiku. Tarvidust ajalooliste mälestusmärkide järgi on tuntud ja tuntakse järjest enam meilgi ja sellekohaselt meie minevikus otsivad pilgud on jäänud peatuma meie muistseile linnustele. Ja täie õigusega. Sest linnused on kõige nähtavamad, impoosantsemad ja kõige enam kujutlust äratavad mälestusmärgid meie mineviku vabadusajast. Jah, nad on kõige suuremad monumentid, mis meile on jätnud kõigi läänemeresoome rahvaste esiaeg üldse. Tõuske korraks Kagu-Eesti omaaegse keskuse Otepää, või mereäärse Toolse linnamäe äärel või Varbola või mõne Saaremaa maailma vallidele ja laske oma pilgul käia üle nende ehitusmüarakate ja üle ümbruse, mida sealt on valitsetud ja mida need varemed nüüdki veel valitsevad, ja teile selgub sõnadeta, kui palju jõudu on pidanud olema meie esiisadel, et endid siin maal läbi sajandite peremeestena maksmas hoida, kui palju tööd on maksnud neile nende hiiglaste püstitamine ja kui palju pidi olema siin maal seda kõike kandvat jõukust ja muidugi ka ühis- ning ohvrimeelt ja ettevõtlikkust. Seal keenud võitlusist ja surmapõlglikest vägitõudest kõnelemata, mida meenutavad need paigad. Meie linnused on suured sõjaliste tegude ja ühtlasi töö mälestussambad, püstitatud omaaegsete võitlejate ja töömeeste endi kätega. Just viimane tõsiasi on neis eriliseks väärtuseks. Selle tõttu on nad palju elavamad ja sugereerivamalt mõjuvad kui iga-sugu hiljemini ükskõik missugustele tegudele ja tegijaile püstitatud kivist või metallist ausambad. See väärtus pole ainult mõtteline, vaid ka faktiline. Meie linnused on tõelisteks ja ainulaadseiks arhiivideks, andmete salvedeks oma ehitajate elust ja oskusest läbi paljude sajandite.

Mida muistsed linnused suudavad ütelda muistsete eestlaste elust, võib neist nagu arhiividestki välja lugeda alles pidev uurimine. Seda on vastavate ainelist eelduste kasinusel seni võidud teha alles väga vähe,

mispärast me oma linnuste väärtust ajalooallikatena praegu enam aimame kui teame. Niipalju on väljaspool kahtlust, et linnuste uurimise algus tähendab uut lehekülge Eesti esiajalukku tungimisel. Seni oleme teadmised oma kaugeima ajaloojärgu kohta ammutanud peamiselt kalmetest, mida kui vähemate kuludega uuritavaid muinasvarasid on avatud ja läbi töötatud juba üsna tubli hulk ja mis meile ka on andnud palju tähtsat ajaloolist andmeteainest. Ometi on kalmed oma ehitusega ja neist leitavate esemetega suuresti seotud omaaegse usundiga, piiratud teatud kommetega ja kajastavad niiviisi omaaegsest elust ainult üht, enam „püha-päevast“ külge. On kindel, et linnused seda oluliselt täiendavad mitmest teisest küljest, mille kohta kalmed ei ütle midagi. Esiteks annavad linnused meile valgust muistse eesti sõjanduse ja selle arengu kohta läbi kahe aastatuhande, mil neid on püstitatud ja tarvitatud. Peale selle kajastavad nad omaaegset ehitusoskust, näitavad elamu- ja teiste ehituste üksikasju, neis tarvitatud töö- ja tarberiistu ja muid elu enam „argipäevaseid“ külgi ja nähteid. Olles muistse ühiskondliku organisatsiooni poolt loodud ja arenedes koos sellega, on linnused olulised ka meie esivanemate selle tähtsa kultuurikülje jälgimiseks.

Et me kõige selle suhtes — ja veel muilgi aladel võime loota uusi andmeid linnuste uurimisest, seks õigustavad neid need viiped, mida oleme saanud neist isegi seniste juhuslikkude tööde tulemusena. Meie maa varaseimad, küttemised ja kalastusest elatuvad, aasta- ja saagi-aegade järgi poolrändavalt elavad asukad ei ehitanud veel kindlustisi. Need tekkisid meil alles tuhande aasta ümber enne Kristust, seda mööda, kuidas põllundus sai kandvaks elatumisalaks ja rahvas seoses sellega üle läks paiksale eluviisile ja kuidas rahva toitjana maa sai väärtuse. Siis klammerdus inimene kinni oma maatükki ja neiks ankurpunktideks, mille varal enda peremeheõigusi omal maal alal hoiti, said linnused. Need kandsid algselt küll teist iseloomu kui hiljemini, olles nimelt kindlustatud asulaiks, küladeks, nagu ühe säärase aset praegu välja kaevatakse Pöides, Asvas. Asula paigaks valiti looduslikult raskesti ligipäästav koht ja ehitati elamute ümber tarvidust mööda kraave, valle ja pihhtarasid. Säärases kindlustatud külas elas harides ümberkaudset maad ja kaitses end tavalisesti üheskoos mõni sugukond. Laialdasema ja stabiilsema ühiskonnakorra puududes oli omal ajal elamine niisuguseis „sugukonnalinnuseis“ loomulik ja möödapääsematu. Muidugi ei jõudnud üksik sugu- või küla-kond endale ehitada kuigi tugevat kindlustist ja seepärast on neist varasemaist linnustest järel võrdlemisi nõrgad jäljed. Seda mööda, kuidas üldine julgeolu kasvas ühenduses ühiskondliku korra tihenemisega ja ühiskondlik-riiklik korraldus kindlakujulise võrguna haaras meie maad ja kuidas stabiliseerusid vastavate lepete alusel suhted naabritega, sai asumine linnuskülis tarbetuks. Inimene kolis nüüd oma põldude keskele ja ehitas sinna kindlustamata elamud. See protsess on jõudnud Eestis nähtavasti meie ajaarvutuse alguseks lõpule. Linnused jäid nüüd vaid sõjaaegseiks kaitsepaikadeks, kuhu ainult vaenlase ähvardades mindi oma varaga varju. Endised väikesed linnused ehitati osaliselt ümber, osalt jäeti aga ka lõplikult maha, kuna paljud uued ja tugevamad kerkisid hoopis mujale. On siiski huvitav, et meie rahvatraditsioon veel mäletab isegi mõnd meie kõige vanemaist linnuseist. Nõnda kannab näit. ülalmainitud Asva küla juures olev esimese eelkristliku aastatuhande algpoolel tarvitusel olnud ja varsti selle järgi mahajäetud kindlustatud asula ase

tänini „linnamäe“ nime, olgugi, et isegi asjatundja silm seal maapinnal enam mingeid kindlustuste jälge ei eralda. Siin ulatub seega rahva mälu üle kahe ja poole aastatuhande tagasi, mis on seni kõige vanem säärane kindlaks tehtud juhtum ja mil on tähtsust meie asustuse pidevuse näitajana.

Puhtsõjaliste kindlustistena ehitatavad ja ülalpeetavad linnused ei kuulunud enam üksikule küla- või sugukonnale, vaid neid püstitasid, hoidsid korras ja kasutasid sageli palju suuremad ühiskondlikud ühikud, isegi terved kihelkonnad. Seepärast kujunesid need ka endisist palju suuremaiks ja tugevamaiks, täites seega ka paremini nende pandavaid kaitseülesandeid. Ühtlasi ehitati nad kohtadele, mida nõudsid vastavate suuremate maa-alade ühised kaitsetarvidused. Nii võiks öelda, et nende asupaiku määrasid laialdasemad strateegilised vaatekohad. Esijoones näikse neid olevat ehitatud suuremate teede lähte- ja ristmekohtadesse, kust käis läbi elav liiklemine ja kust esijoones käisid läbi ka vaenlased. Neis elavamais liiklemiskohtades asetsesid tavalisest ka tähtsamad kauplemispunktid, laadakohad, mere ääres sadamakohad. Neissamus peeti tavalisest seoses laadadega ka rahvakoosolekuid ja usundilisi talitusi. Kõige selle pärast tähistavad suuremad linnused ka meie muistse majandusliku ja ühiskondliku elu sõlmkohti — nii Tallinn, Tartu, Viljandi, Otepää, Toolse jt. Suur hulk neist paigust on hiljemini kujunenud nüüdseiks linnadeks. Linnused peegeldavad igaüks vastava sõlmkoha kasvu ja kaalu. Hõreda rahvastikuga, kõrvalised, metsased maaosad omasid vaid nõrku varjupaiku, kesksamad ja juhtivamad kihelkonnad seevastu tugevaid linnuseid. Linnused on suurenenud ja tugevamaks ehitatud järkjärgult kooskõlas vastava piirkonna tugevnemise ja arenemisega mitte ainult ainelise jõukuse, vaid ka ühiskondliku ja sõjalise korralduse alal ja on niiviisi igaüks oma maaosa elavaks kroonikaks. Suuremate linnuste kõrval, sageli nende otseses naabruses leidub meil hulk vähemaid. Osa neist on arvatavasti vanemad kindlustised, mis on jäetud kõrvale uute, tugevamate rajamisel. Teised aga on võib olla ka hiljemini püsinud tarvitusel üksikute sugukondade või vähemate alade kindlustistena, võib olla ka jõukamate vanemate „residentsidena“. Pandagu tähele, et rahvapärismus seob mitmeid meie linnuseist eesti muistsete ülimuste, „kalevistega“, nimetades neid „Kalevipoja sängideks“. Siin on küll tegemist enam probleemiga kui teadaoleva tõsiasjaga. On siiski väga loomulik mõelda, et sama aeglaselt, kui tekkisid suured ja kesksed linnused, jäid kõrvale vähemad, algselt üksikute sugukondade või neist sugukonnist tõusnud vanemate kindlustised ja et seetõttu mõni linnus kuni muistse iseseisvusaaja lõpuni võis püsida mõne kalevise „linnana“.

Uuemal ajal kerkinud algatuse puhul restaureerida mõni suuremaist muistseist linnuseist, on tehtud esialgseid kalkulatstioone, kui palju see maksaks ja on selgunud, et ainult selle puuosade ülesehitamine nõuaks enam kui miljonilise summa. Muiste polnud muidugi materjal ja tööaeg iseendast nii kõrges hinnas kui praegu, aga arvestades tookordseid kehvemaid veo- ja töövahendeid ei tulnud linnuse ehitustöö muiste suhteliselt mitte odavam. Ja pealegi hävitas kui mitte vaenlane siis aeg varsti tehtud töö ja seda tuli alata korrata ja uuesti kulutada vastavat materjali ja jõudu. Lisaks aga hiigla muld- ja kiviosade ehitused. Sellest nähtub, milliseid koormisi kandsid muistsed eesti kihelkonnad oma vabaduse kaitseks. Need ja muud koormised jagati üksikute perede vahel nende

jõukuse, maa suuruse, „adramaade“ arvu ja muude tulude kohaselt. Nõnda kandsid linnuste ehituse kulusid kõigepealt jõukamad — need-samad jõukamad, keda Läti Henrik nimetab ka „paremaiks“ muistsest eesti rahvast, sest et esijoones nemad olid selle iseteadvuse ja vabaduspüüete, tänapäeval ütleksime rahvusteadvuse kandjad ja kehastajad. Nende seast langenute arvu loendab pärast lahinguid Läti Henrik eraldi, sest, nagu ta ütleb, ühes nendega langes muistse „Eesti pea“, selle aktiivne vastupanuvõime ja julgus. Nende „paremate“ teo- ja võitlusinnu, aga ka vabadusarmastuse ja ohvrimeele läbi sajandite meieni ulatunud tummadel tunnistajatel, meie linnustel on kõige selle poolest paljugi ütelda ka meie ajale ja põlvele.

Toodud üldisemast näitest selle kohta, mida oma linnustest teame ja mida neist veel teada tahaksime, piisab siin. Väikeste üksikasjade hulk võib jääda kõrvale. Sest öeldu tohiks juba selgitada, kui pikk on eesti muinaslinnuste iga ja areng, kui kesksed nad on olnud omaaegses elus, kui mitmekülgset nad on selle nähetega seoses ja kui palju nad seetõttu järelaegadele võivad kõnelda. Loodame, et nüüdne huvi tõus meie ajaloo ja linnuste vastu ei jää paljaks meeoleoluliseks puhanguks, vaid viib tegelikult sügavamale meie ajaloo tundmist, avades võimalusi ms. ka linnustes varjul olevate teadmete esiletoomiseks ja nende muutmiseks elavaiks rahvusliku teadvuse varadeks.

Ühenduses linnuste kui ajalooliste mälestuspaikade propageerimise ja rahvuslikkudel pühadel ärakasutamise küsimuse arutlustega on mõnelt poolt avaldatud kärsitust selle kohta, et pole kohe ja kiiresti asutud nende „rakendamisele“ tänapäeva tarvete kohaselt, olgu restaureerimise, olgu rahvaparkideks või -peokohtadeks muutmise teel ja et selle kõige suhtes on soovitatud ettevaatust ja tagasihoidlikkust. Loodame, et neile, kes meie linnuste kui suure ajaloolise ja rahvusliku vara küsimust on kaalunud mitmekülgset, on nende ettevaatliku käitlemise vajadus iseendast selge. Iga ajaloolist eset, veel enam mälestusmärki, kui ta peab säilitama oma väärtuse, peab koheldama pieteediga, sest selle igasugune ümbertegemine, täiendamine või „parandamine“ on selle moonutamine, mis võrdub hävitamisega. Seda põhimõtteliselt. Tegelikult on iga linnus, nagu nägime, väga keeruline ja habras ehitiste kogu, mille iga üksiku osa väärtust me veel ei teagi õieti hinnata. Selle ehituse tahtlik segamine oleks andestamatult mõistmatu ümberkäimine oma varadega. Seda enam, et neid ei vaja ega hinda ainult meie aeg, vaid kahtlemata mitte vähem meie järglasedki. Ja just sellepärast peame neid eriti valvama ja hoidma.

Kõrgema hariduse tasuvusest Eestis.

H. RONIMOIS.

3. aprillil 1936. a. ERK-is peetud ettekanne.

Käesolev kirjutis ei taotle ühel hoobil lahendada püstitatud probleemi. Selleks on küsimus liiga suuremõduline ning vajab hoopis ulatuslikumaid eeltöid ja materjale. Pigemini on käesolev kirjutis mõeldud eeskätt probleemi tõstatamisena, püüdes anda sealjuures mõõdapäasematu üle-

vaate kõrgema hariduse tasuvuse praegusest tasemest, ning püüdes lõpptulemusena leida vastust küsimusele — millest sõltub kõrgema hariduse tasuvus üldse, eriti aga meil, Eestis.

Sissejuhatava märkusena olgu tähendatud, et käesoleva vaatluse piirkonnast loomulikult jäävad välja need erateenistuses seisvate kõrgema haridusega isikute töötasud, milliste saamise kriteeriumiks ei ole nende isikute kõrgem haridus, vaid muud asjaolud. Nii näiteks kõrgema haridusega töösturi või ärimehe tulud ei kuulu loomulikud põhjustel pealkirjas tähendatud huvisektorisse ja seega on nad probleemi lahendamise seisukohalt ükskõiksed.

Küsimuse alla tulevate töötasude puhul tuleb olla muidugi teadlik kahe suure tasude-rühma olemasolust, mis oma allikailt ja tasumäära stabiilsuselt suuresti erinevad. Need on — riigiametnikkude palgad ja vabakutseliste ning erateenistuses olevate kõrgema haridusega isikute töötasud. Esimesed ei ole meie oludes üldse sõltuvad hariduseturu kõikumisist — teised on seda enamal või vähemal määral. Kuna aga hilisem käsitletu näitab, et meie oludes teise rühma töötasu suurel määral sõltub riiklikust hariduse(suunamise)- ja palgapoliitikast, siis puudub eriline tarvidus algusest peale lahutada neid kahte töötasu eriliiki. Vastav üksikasjaline käsitletu ei saa muidugi vaikides mööduda nende kahe rühma omapärasusist.

Praegune olund.

Praeguse olundi võrdlus ennemaailmasõjaaegsega näitab, et kõrgema hariduse tasuvus Eestis on tunduvalt vähenenud. Samal ajal on ettevalmistuseta töö tasuvus jäänud endisele tasemele.

Lihttöölise päevane keskmine töötasu isiklikult (Tartus) kogutud andmeil oli 1913.—1914. aastal: naistel 60 kopikat, meestel 1 rubla (80 kop. — 1 rubla — 1 rubla 20 kop.). 1936. aastal saavad vastavalt naised Ekr. 1.20, mehed Ekr. 2.00. Arvestades 1913.—1914. aastate palgad ümber tänapäeva rahaühikule — aluseks võttes tegelikku elatusmaksumust —, on need kaasaegseist vastavaist palkadest keskmiselt madalamad: 60 kopikat = Ekr. 1.02, mis on vähem kaasaegsest palgast Ekr. 1.20 ja 1 rubla = Ekr. 1.70, mis on samuti madalam kaasaegsest palgast Ekr. 2.00. Seega võib julgesti väita, et lihttöölise töötasu on jäänud püsima vähemalt endisele tasemele, kui mitte kõnelda kaasaegsete palkade märgatavalt kõrgemast tasemest võrreldes eelsõjaaegsega. Viimase küsimuse lahendamine peab loomulikult jääma välja kirjutise käsitluspiirkonnast, kuigi selle küsimuse loodetav lahendus aitaks tugevalt rõhutada käesoleva artikli esimese osa lõpptulemust: kõrgema hariduse suhteliselt madalat tasuvust kaasajal.

Mis puutub siin ja ka edaspidi tarvitatavasse ümberarvestamise alusesse, siis on teadlikult loobutud kullaalusest. Kullaalus kahtlemata oleks absoluutselt kindlam ning võimaldaks eriti võrdlust naabermaade andmetega, kuid meid huvitab ainult küsimuse suhteline külg: kuidas on meie territooriumil elavate kõrgema haridusega isikute töö tasuv — võrreldes ettevalmistuseta tööga. Ja sellise küsimuse püstitamise puhul näib kõige otstarbekam olevat, võtta võrdluse aluseks tegelik elatusmaksumus. Konjunktuurinstituudist eraviisil saadud vastavatel andmetel 1 rubla ostujõud 1913./14. aastast võrdub 1.70 krooni ostujõuga kaasajal. Elatusmaksumuse indeksi arvestamise aluseks on teatavasti võetud

1913. a. elatusmaksumus (= 100), millele vastavalt 1 rubla = 1.92 krooni. Kuna aga 1935. aasta elatusmaksumuse indeks oli ainult 88, muutub rubla ja krooni vahetegur sellele vastavalt 1 : 1,92-lt — 1 : 1,70-le.

Samas ajavahemikus on aga *haritlase tasu* üldiselt tunduvalt vähenenud. Sellejuures pole huvita tähele panna *nivelleerimistendentsi*, nimelt — vahet kõrgeima ja madalaima tasu vahel on püütud võimalikult vähendada. Too nivelleerimistendents on märgatav ühelt poolt — võrreldes kõrgemat haridust eeldavate ametikohtade palku muude palkadega, teiselt poolt — võrreldes kõrgema haridusega isikute palku omavahel: kõrgemais teenistusjärkudes on tehtud suuremaid kärpimisi kui madalamais. Seega, mida kõrgem palgaaste, seda suurem on palgakärbe! Tulemus — meie palgaredeli ülempiir on niivõrd madal, et *teenistusastmete vahe on rohkem aus ja lugupidamises kui palgalisas*.

Kuna meie Riigiteenistuse seaduse alusel kõrgem haridus ei ole iseenesest kriteeriumiks ühegi koha täitmisel senikaua, kui seda nõuet ei rõhuta mõni eriseadus, on kõrgem haridus riigiteenistuse kriteeriumina leidnud rakendust õige piiratud alal. Selle ala tüüpilisemaiks esindajaiks on keskkooliõpetajaskond, kohtuteenistus ja Tartu ülikooli koosseisud õppejõudude osas, milliste palgaoludest püüan allpool anda ülevaadet. Alljärgnevad andmed on mõeldud ühtlasi illustratsioonidena ülalnimetatud redutseerimis- ja nivelleerimistendentsile.

Keskkooliõpetajate palgad Riigi Keskarhiivis ja Tartu keskkoolide arhiivides ning Tartu linna koolivalitsuse arhiivis eraviisil kogutud andmetel olid järgmised:

1913./14. a. palgad		1913./14. a. : 1936. a. palkade vahetegur		
Ameti nimetus	Kuupalk rublades	Kuupalk kroonides		Palga vähenemine kordades
		1913/14	1936	
Direktor	330	561	225	2,5
Van. õpetaja	225	383	170	2,3
Noor. õpetaja	120	204	115	1,8

Täienduseks võiks lisada, et ülalloendatud palgad anno 1913—1914 määrati 10. mai 1912. a. seaduse alusel, kusjuures siinlisatud tabelis võrdluse võimaldamiseks kaasaegsete vastavate palkadega on arvesse võetud vastava õppejõu kuu keskmine kogusissetulek, s.o. põhipalk, lisatasu tundide eest, klassi juhtimise tasu ja vanusetasu. Noorema õpetaja palk 1913. aastast on arvestatud koos klassi juhtimise tasuga ning mudugi ilma vanusetasuta. Et need andmed on võetud võimalikult tagasihoidlikud, peaks selguma järgnevast ülevaatest selleaegsete meie territooriumil asunud gümnaasiumide direktorite palkade kohta. (Sulgudes — aastapalgast vastavalt tuletatud kuutasud kroonides):

Tallinna Nik. I nimel. gümnn. dir. aastapalk oli	5145 rbl.	(kuus 729 kr.)
Rakvere gümnaasiumi	4500	„ („ 638 „)
Kuessaare „	4200	„ („ 595 „)
Tartu reaalkooli	4170	„ („ 591 „)
Pärnu Al. I nimel. gümnn.	4050	„ („ 574 „)
Tallinna „	4050	„ („ 574 „)
Tartu „	3975	„ („ 563 „)

Võrdluse tulemus — direktori palk on vähenenud ligi kaks ja pool korda, samal ajal noorema õpetaja palk on vähenenud ligi kaks korda — tõendab üldist rakendust leidnud nivelleerimistendentsi läbiviimist ka keskkooliõpetajate palgapoliitikas.

Kohtunikonna ja prokuratuuri esindajate palgad — Vene Kohtuasutiste seaduse andmetel olid järgmised:

Ameti nimetus	1913.—1914. aasta palgad		1913.—1914. : 1936. a. palkade võrdlus		
	Tasu rublades		Kuupalk kroonides		Palga vähenemine kordades
	aastas	kuus	1913—1914	1936	
Riigikohtu osak. esimees	9000	750	1275	380	3,4
Riigikohtu liige	8000	666	1132	360	3,1
Kohtukoja esimees	7000	583	991	380	2,6
" osak. esimees	5600	466	792	340	2,3
" liige	4200	350	595	300	2,0
Ringkonnakohtu esimees	5300	442	751	300	2,5
" abiesimees	4200	350	595	260	2,3
" alaline liige	3300	275	467	245	1,9
Jaaskonnakohtunik	2000	166	282	225	1,3
Kohtuuriija	2400	200	340	225	1,5
Riigikohtu prokurör	8000	666	1132	360	3,1
" abiprokurör	5300	442	751	300	2,5
Kohtukoja prokurör	6000	500	850	360	2,4
" abiprokurör	4200	350	595	300	2,0
Ringkonnakohtu prokurör	4200	350	595	280	2,1
" abiprokurör	2800	233	396	235	1,7

Ülaltähendatud andmestikule on igasugused kommentaarid üleliigsed. Selgituseks võiks vahest lisada, et *riigikohtu* palkade võrdlus ei oma sisulist jõudu põhjusel, et vastava tasu saamise ja kulutamise kohta elatusmaksumus oli kahtlemata erinev meie omast. Vaatamata sellele on ülejäänud andmed küllaldased nivelleerimistendentsi rakendamise konsta-
teerimiseks ka kohtunikonna palgapoliitikas.

Tartu ülikooli õppejõudude palgad.

Siin peab kõigepealt juhtima tähelepanu asjaolule, et õppejõudude palgad meid huvitavad ajal (1913—1914) kujunesid kolmest allikast: riigi poolt makstud palgast (prof. ord. — 3000 rubla; ekstraord. — 2000 rubla), ülikooli erisummadest makstud palgast ja üliõpilaste poolt loengute arvu järele ülikooli kassasse makstud loengu-rahadest. Tänu sellele *nn. loengurahade süsteemile* (Св. зак. XI 1. 1893. a. Teaduse- ja õppeasutiste seadus §§ 629 ja 529) olid üksikute õppejõudude palgad väga kõikumad, kuna olenesid suurel määral õppejõudu kuulata soovivate üliõpilaste arvust. Kõige enam teenisid loengurahade arvel arstit. õppejõud — keskmiselt üle 2000 rubla aastas. (Üksikud aga märksa enam, nii prof. Kondakov 4458 r., prof. Adolfi — 3912 r., prof. Afanasjev — 2712 rubla etc.). Matem.-loodust. ja õigusteaduskonna õppejõud said loengurahade arvel riigi- ja erisummadest makstud palgale lisaks keskmiselt 1500 ruba. Kõige vähem oli sissetulek loengurahadest filosoofia-
teaduskonnas — kui kõige väiksema üliõpilaste arvuga teaduskonnas — keskmiselt 700 rubla aastas. Seega võib õppejõu keskmiseks aastasisse-
tulekuks loengurahadest arvestada 1500 rubla.

Selle aja teiseks omapäraks oli *pensioni korraldus*. Eespoolmärgitud seaduse § 610 alusel võisid Tartu Ülikooli professorid peale 30-aastast teenistust kasutada Vene ülikoolide professorite üldisi õigusi — *tingimusel, et nad pidasid loenguid vene keeles*. Nende õiguste alusel korrald professor oma soovi kohaselt võis jääda edasi fakulteedi täieõiguseliseks liikmeks, saades pensioni 3000 rubla aastas ja lisaks haridusministri korraldusel 10 a. jooksul veel aastas vanusetasu 1200 rubla. Seega oli pensioneeritud professori kindel aastasissetulek 4200 rubla, millele lisanesid loengurahad eespoolkirjeldatud alustel. Nii oli siis Tartu Ülikooli korralise professori keskmine aastatulu (1913. a.) ca. 5000 rubla, — koosnes see siis — palgast kahes osas ja loengurahadest, või — pensionist, vanusetasust ja loengurahadest.

Ülevaade T. Ü. õppejõudude palkadest — 1913. a. T. Ü. aruande, 1913. a. Vene haridusministeeriumi juhtimisel töötavate isikute isikulise koosseisu ja 1913. a. T. Ü. kassaraamatute andmetel — oleks järgmine:

Ameti nimetus	1913. a. palgad		1913. : 1936. a. palkade võrdlus		
	Tasu rublades		Kuupalk kroonides		Palga vähenemine kordades
	aastas	kuus	1913	1936	
Korraline professor	5000	417	709	300	2,4
Erakorraline professor	3500	292	496	245	2,0
Lisaks professori palgale said T. Ülikooli ja teaduskondade vastavad juhid lisatasu järgmises suuruses:					
Rektor *)	4000	333	566	60	9,4
Prorektor	1800	150	255	43	5,9
Dekaan	800	67	114	43	2,7

Nagu võrdlusest selgub, on meie ülikooli õppejõudude palgad elatusmaksumuse alusel vähenenud enam kui kaks korda, korraliste professorite palgad isegi ligi 2,5 korda. Eriti silmatorkav on see vähenemine ülikooli juhtide palkades. Ülikooli rektori praegune palk on 60 krooni — endise 566 krooni vastu (vähenenud 9,4 korda) ja prorektori palk on 43 krooni — endise 255 krooni vastu (väh. 5,9 korda).

Loengurahade süsteem ja sellest tingitud tasude ebaühtlus kaotati 3. juuli 1916. aasta seadusega (VSKK 1916. a. nr. 197. II 8), mis määras kindlaks ülikooli õppejõudude palgad järgmiselt — alates 1. jaan. 1917. kolmeks aastaks:

*) 1913. a. rektori palk kujunes kolmest osast — riigisummadest — 1000 r., erisummadest 1500 r. ja lisana erisummadest 1500 rubla.

1916. a. seadusega määratud palgad			1916. a. seaduse : 1936. palkade võrdlus		
Ameti nimetus	Tasu rublades		Kuupalk kroonides		Palga vähenemine kordades
	aastas	kuus	1916. a. s.	1936	
Korraline professor	6000	500	850	300	2,8
Erakorraline professor	4000	333	566	245	2,3
Dotsent	3100	258	439	215	2,0
Lektor	2000	167	284	105	2,7
Lisana üldtähendatud palkadele said :					
Rektor	3000	250	425	60	7,0
Prorektor	2000	167	284	43	6,6
Dekaan	1200	100	170	43	4,0
Teaduskonna sekretär	900	75	128	12	10,5

1916. a. seadusega määratud palkades peegeldub aga juba elatusmaksumuse tõus, ja nii ei püüa ma viimast tabelit kasutada niivõrd palkade redutseerimistendentsi rõhutamiseks, mis peaks olema küllalt selge juba võrdlusest 1913. aasta palkadega, kuivõrd — just palkade nivelleerimistendentsi illustratsioonina.

Et meie kõrgema hariduse tasuvus pole kõrge, sellest ollakse meil vastavalt pool teadlikud. Järeldusi sellest on tehtud aga kahjuks ainult välismaalaste suhtes — 1927. a. vastava seaduse alusel maksti välismaalastist õppejõududele lisatasu 30% suuruses. Samal ajal — omamaalaste suhtes peetakse meie palku nähtavasti küllaldasiks — 1935. a. vastava seaduse alusel makstakse praktiliste tundide eest ainult 75% teoreetiliste tundide palgast.

Et saada purgivat ülevaadet kõrgema hariduse tasuvusest kogu haritlaskonna ulatuses, on otstarbekam senine induktiivne tee asendada deduktiivsega — püüda selgitada *meie haritlaskonna elatusstandardit* ja sellest tuletada otsus meie kõrgema hariduse tasuvuse üldise taseme kohta.

Kahjuks puudub selles küsimuses meie olusid *vahetult* puudutat andmeline materjal. Ainsa kasutuskõlvulisena tuleb arvesse Riigi Statistika Keskbüroo ainelisel kaasabil ja XII üliõpilaskonna Edustuse tegelikul juhtimisel toimetatud uurimus Tartu üliõpilaskonna majandusliku seisundi üle. Selle ankeedi koostamisel mitmedki sõnavõtjad pidasid soovitava elatusstandardi küsimuse sissevõtmist üleauruseks kuu keskmise väljamineku küsimuse kõrval. Ometi osutub nüüd see andmestik peaaegu ainsaks küsimuse valgustajaks.

Eesti Statistika — 1935. a. (161—165) andmetel on meie maasoola soovitav elatusstandard järgmine:

		Soovitav kuutasu kroonides							
		—50	51—100	101—125	126—150	151—175	176—200	201—250	251—
Mehed	‰/‰/‰-des	11,1	60,9	7,3	10,2	1,3	4,7	1,9	2,6
Naised	‰/‰/‰-des	22,6	67,3	3,1	4,3	0,7	0,8	0,1	1,1

Seega valdavad enamik noori haritlasi näeb oma soovitatavat elatusstandardit — kuni 100-kroonises kuupalgas! 67,3% naised ja 60,9% mehed loodavad saada 100 krooni kuus ja loodavad täita selle sissetuleku juures elu poolt nende peale pandud kultuurinimeste ülesandeid! „Peab ütleva, üliõpilased palga suhtes asjata illusioone ei ole teinud. on arvestanud enamvähem olevaid võimalusi,“ (minu sõrendus H. R.) ütleb selle peale tagasihoidlikult ankeedi teostamise tegelik juht Vold. Jako (Eesti Statistika, 1935. a. 164—165), millele tõesti igasugused kommentaarid üleliigsed. Igaüks otsustagu ise, kas palk 100 krooni kuus on haritlase kui kultuurkonsumendi tõeline elatusstandard — või on see vaid kogu meie haritlaskonna veeteerumise esimene verstapost.

Käsitledes põhjusi, mis mõjutavad meie haritlaskonna elatusstandardi nivoo üllatavat madaluseis, peab siin rõhutama eriti kahte.

Esiteks — nagu juba kõigest eelnevast selgub, moodustab palk lõvi-osa haritlase sissetulekust, teiste sõnadega — *palgastandard määrab elatusstandardi*. Ja palgastandardi madaluses ei tohiks vist küll enam keegi kahelda.

Teiseks — eesti seltskond on vaene. Meil puuduvad *perekondlikud varandused*. Meie haritlaste esimene generatsioon tuli maalt, sai valdavas osas oma hariduse kaaspärimise õiguse alusel tehtud väljamaksude arvel ja astus — ülikool lõpetatud — ellu täie hingega ja tühja rahakotiga. Meie esimese generatsiooni haritlase ainsaks sissetulekuks oli seega tema palgatulu. Loomulik, et elatusstandard peab arvestama ikka ja jälle igakuist palka. Ning meie haritlaste juurdekasv? Siin kordub sama, mis juhtus meie vanema põlve haritlastega. Et selles veenduda, on vaid vaja heita pilku meie üliõpilaste ühiskondlikule koostisele. Meie üliõpilasist on pärit — 27,1% (suhteline enamik) ametnikkude perekondadest, 12,4% väikeettevõtjate kihist, 11,6% tööliste kihist, 4,8% väiketalupeidajate kihist — seega kokku ligi 60% oludest, mis kuidagi ei võimalda tõsta elatusstandardit üle palgatulude, olgu need siis ükskõik kui piiratud. See generatsioon lõpetab ülikooli ja ta ainsaks tuluallikaks saab jällegi — ainult palgatulu.

Seega on väljavaated elatusstandardi tõusmiseks mittepalgatulude arvel minimaalsed.

Praeguse olundi hinnang.

Asudes ülalkirjeldatud olundi hinnangule, võime lähtuda ühelt poolt puhtmajanduslikust, teiselt poolt kultuurpoliitilisest seisukohast.

Majanduslik olukorra hinnang tuletub kõrgema hariduse kulude ja nende nende tasuvuse võrdlusest. Alajaotistena võib siin eraldada riigi ja eramajanduse kulusid kõrgema hariduse saamisel.

Riigi kulude näitena kõrgema hariduse saamisel võib esitada järgmised Tartu ülikooli puutuvad andmed. Eesti Statistika andmetel (1935. a. nr. 163) on Tartu ülikoolile kulutatud Eesti iseseisvuse algpäevilt kuni 1. apr. 1935. a.: riigisummadest — kr. 14.726.888; ülikooli erisummadest — kr. 13.206.877, kokku seega kr. 27.933.765. Samal ajal oli ülikoolil sissetulekuid (õppemaks, kliinikute tulud etc.) kr. 13.753.900. Seega on tegelik juurdemakse ülikoolile kr. 14.179.865. Kui arvestada, et iseseisvuse kestes on ülikooli lõpetanud üldse 3973 isikut — maksab üks ülikooli lõpetanu riigile keskmiselt 3570 krooni.

Peale riigi juurdemaksete peame arvestama ka *eramajanduse kulusid* kõrgema hariduse saamisel.

Eelnimetatud üliõpilask. maj. seisundi ankeedi järele üliõpilaste valdav enamik koormab hariduse saamise jooksul eramajandust. Nii saavad naisüliõpilastest ülalpidamist otseselt vanemalt 77,8%, sugulasilt 7,9%, abikaasalt 4,7% ja meestest — vanemalt 58,0%, sugulasilt 8,7% ja mitmesugustelt asutistelt 1,7%. Oma isiklikku eramajandust koormavad meestest — 30,2% ja naistest 8,7%. Sama ankeedi algandmete järele, arvestades 60—70 krooni üliõpilase kuu keskmiseks koguväljaminekuks (õppemaks incl.) ja 4 aastat normaalõppeajaks (väga tagasihoidlikult võttes) — läheb üks ülikooli lõpetanu maksma lisaks riigi kulutustele — eramajandusele ca 3300—3500 krooni.

Tekib paratamatu küsimus — *kuidas tasub end ära see kapital, mis on paigutatud kõrgemasse haridusse?* Ja siin peab tulema otsusele, et jättes kõrvale hariduse kultuurse tähenduse, *majanduslikult on kõrgemasse haridusse kapitali paigutamine ebatasuv.* Kuna meil siin jällegi igasugune ametlik faktiline materjal puudub, püüan seda asendada järgmise arutlusega.

Keskkooli lõpetanul kapitaliga umbes 3500 krooni on valida, kas astuda ülikooli, kulutada ära oma kapital ja asuda siis oma soovitava elatusstandardile — 100-kroonisele kuupalgale (keskmiselt võttes peaks see küll madalam olema, sest — kuipalju ülikooli lõpetanuid pääseb *kohe* peale lõpetamist kohale? Kõnelemata sellest, et esimene palk ainult üksikujuhtudel *üle* 100 krooni ulatub). Või loobub ta ülikoolist, kapitali arakulutamisest ja asub kohe ametisse, saades seniseid kogemusi arvestades 60—70 krooni kuus.

Eramajanduse seisukohast — keskkooli lõpetanu, teenides kuus 70 kr., saab oma kapitali kasviku ja liitkasvikute arvel kuus lisaks ca 14 krooni. Tema kuutulu on nii siis 84 krooni — ülikooli lõpetanu 100 kr. kõrval. Seega saaks ta ülikooli lõpetanult ainult ca 16 kr. enam tulu, ning see nõuaks ca 18 aastat haridusse investeeritud algkapitali tagasimaksmiseks. See on aga väga optimistlik arvestus, milles muide ülikooli lõpetanu kultuurne elatusstandard on loetud võrdseks keskkooli lõpetanu elatusmiinimumiga.

Riigi- ja eramajanduse seisukohast on sellise arvestuse tulemus veel kurvem. Siin tuleb arvestada kogu kõrgemasse haridusse asetatud kapitali (ligi 7000 kr.). Ning selle kapitali kasvikud, mis keskkoolist vahetult ellu astunu igakuisele tulule — ca 70 kr. lisanevad ca 27 kr. suuruses, muudavad *vahe keskkooli lõpetanu kuutasu ja ülikooli lõpetanu kuutasu vahel illusoorseks.*

Siinjuures tähendatagu selgituseks, et see on muidugi üldine tendents. Üksikujuhtudel on kahtlemata erandeid — kuid need ei mõjuta üldpilti. Samuti lisaksin juurde, et kogu see arvestus on mõeldud vaid tagasihoidliku illustratsioonina silmanähtavale faktile, ja seepärast pole siin rõhutatud ülikoolist lõpetamata lahkunute tehtud kulutuste — ja meie teise generatsiooni suurel määral võlgu omandatud hariduse mõju. Kõrgemasse haridusse investeeritud kapitali ebatasuvus selgub ka ilma nende oluliste asjaolude kaasmõjuta. Arvestades aga ka neid osutub juba täitsa võimatuks kahelda eespooltuletatud seisukoha usutavuses.

Kõrgema hariduse tasuvuse küsimuses on sageli kuulda väiteid —

praegusel ajal on haridus kultuurvaraks saanud! Ja sellena ta ei saa ega tohigi olla kriteeriumiks enamtulu saamisel!

See oleks tõesti õige seisukoht — kui *kõrgem* haridus oleks juba selline kultuurvara. Teiste sõnadega — kui riik annaks igale soovijale tasuta algkoolile lisaks tasuta keskkooli ja tasuta kõrgema hariduse — kõrgem haridus kaotaks otsekohe enamtulu saamise kriteeriumi iseloomu. Senikaua, kui seda aga ei ole, kui eramajandus teeb omapoolseid kulutusi kõrgema hariduse saamiseks — senikaua on täitsa loomulik ka nõue haridusse paigutatud kapitali ainelise tasuvuse järele.

Hariduse praeguse tasuvuse hinnangu teiseks lähtekohaks võiks olla *kultuurpoliitiline* seisukoht.

Siin peab kõigepealt märkima, et need, kellele meeldivad suured arvud, leiavad asja olevat igapidi joones. Mõeldagu! Eestis on kõrgema haridusega isikuid „ainult“ 7437. Seega on nende osatähtsus ainult 0,6%! Hoopis suurema kaaluga on näiteks keskkooli lõpetanud isikud — ca 40.000, või algkooli lõpetanud isikud, keda on koguni ca 500.000, seega ligi 50% kogu rahvastikust.

Omaaegses valimisvõitluse demagoogias segati isegi füsiokraatide hauarahu sellega, et linnakodanlusele ja koos temaga — võibolla tahtmatult — ka haritlaskonnale annetati steriilse klassi tiitel. Läbi sellise kõverpeegli tehti eesti haritlasest linnamees ja ühelt poolt tööliste — teiselt poolt maa kulul elaja. Ning see linna ja maa — haritlase ja töölise — tarbetu vastastamine ongi üheks kaaspõhjuseks meie haritlaskonna madala elatusstandardi kujunemisel. Vähemalt selline mõtteviis on olnud suureks takistuseks igasugustele reformi-katsetele selles küsimuses.

Õnneks pole see protsentides mõtlejate arusaamine ainuke seisukoht käesolevas küsimuses. On küllalt neid, kes leiavad, et *haritlase kallak majanduslikule iseseisvusetusele toob endaga kaasa rahvusliku hädaohu — haritlaskonna proletariseerumise — ja seda nii majanduslikult kui ka mentaliteedilt.*

Eriti julgen rõhutada viimast. Haritlaskonna elatusstandardi madal seis ei saa jääda halvava mõjuta meie haritlasele kui kultuurvarade tootjale. Teiselt poolt, selline olukord on soodsaks kallakuks haritlaskonna libastumisele võimalikkude tendentsliikumiste rüppe — nagu seda näitas meie ajalugu enne 12. märtsit — ning mis veel halvem: sellise olukorra poolt pakutud *äritsemise võimalused oma parema äratundmõisega* on sageli liiga meelitavad, et kõik neist suudaksid loobuda. Kestvas lahingus *igapäevase leiva* frondil haritlane — lahingu kaotuse kartusel — võib hakata tundma lukku oma suu ees, kuna samal ajal vähiklus, kasutades oma majandusliku olenematuse privileegi, levitab raha või lihtsameelsuse järele lõhnavaid õpetusi.

Madala elatusstandardi püsimine toob endaga kaasa paratamatult aga veel teise hädaohu. Mõtlen haritlast kultuurvarade konsumendina. Nimelt — *hariduse praeguse tasuvuse juures on haritlase kui kultuurvarade konsumendi osatähtsus minimaalne.*

See puhtmajanduslik motiiv seletab nii mõnedki meie omakultuuri „omapärased“: erialaline, teaduslik literatuur — laenatakse, ilukirjandus — laenatakse samuti. Ostmiseks puudub võimalus. Kunstinäitustel hea kui vaadatakse — aga ei osteta; kontsertide kuulutused jäetakse hea-

meelega lugemata — nii tuleb odavam! Ja kui juba tõmmata järeldusi — kas mitte vähene sündimus haritlaskonnas ei võlgne samuti tänu sellele meie omapärale.

Kõrgem hariduse tasuvuse olenevuse eritelu.

Rahvamajandusteadus ei ole kunagi olnud tagasihoidlik teooriate pakkumisega küsimuste lahendamiseks, mis oma iseloomult — nagu käesolevgi — ei kuulu just lihtsamate hulka. Ja nii tuleb siis käesolevas küsimuses, kui üldse tuleb, valida kolme teooriate rühma vahel.

Üks neist on nn. *tootlikkuse teooria*. See teooria on tunnustatud peaaegu universaalseks — seega rakendatavaks nii vaimse kui ka kehalise töö alal. See teooria seab töötasu sõltuvusse tööaja efektiivsest tootlikkusest. Teiste sõnadega — iga töötaja saab oma töö tasuks — töö seisukohast viimase vajaliku töötaja toote. Kuid nagu paljud teooriad, nii on seegi meid huvitavas küsimuses rakendamatu. Nimelt sel lihtsal põhjusel, et on võimatu määrata vaimutöölise toodet, kõnelemata nende toodete omavahelisest võrdlusest.

Jääb järele kaks teooriate rühma — nõudmise-pakkumise teooriad ja töötasufondi teooriad.

Nõudmise-pakkumise teooria järgi sõltub igasugune töötasu nõudmisest ja pakkumisest selle töö suhtes. Seega on võimalik *kaks teed* töötasu reguleerimiseks — 1) nõudmise ja 2) pakkumise vastava muutmise kaudu.

Viimane teooria — *töötasufondi teooria* — on õieti eelmise ebaõnnestunud variant, kuna ta eeldab teatud kindla, muutumatu nõudmise olemasolu (mis tegelikkuses puudub) ning deklareerib töötasu olenevaks ainult pakkumisest, s. t. tööliste arvust. Seega olevat *ainult üks tee töötasu reguleerimiseks ja nimelt — töötajate arvu kaudu*.

Vastavalt sellele on ka nende teooriate probleemipüstitused. Nõudmise-pakkumise teooria püstitab probleemi õieti — *kuidas tõsta töötajate töötasusid* — ja vastab: pakkumise vähendamise ja nõudmise suurendamise teel. Töötasufondi teooria läheb algusest peale ekslikku rada. Ta ei sea probleemi — *kuidas tõsta töötasu, vaid — tunnustades töötasu olenevaks ainuüksi töötajate arvust — seab üles selle asemel küsimuse — kuidas vähendada tööliste arvu?*

Sellega on tülikas teooriate puudutamine lõpetatud. Ei tahaks tõesti ära teenida teoretiseerimise etteheidet, kuigi pean eeltoodud põhimõtte-lise ekstrakti esitamist siinkohal eriti tähtsaks. Nimelt põhjusel — et jälgides *meie avalikku arvamist* kõnealuses küsimuses peab jõudma otsusele, et *siin, loomulikult alateadlikult, näib jäljendatavat ülalmainitud ebaõnnestunud töötasufondi teooriat*.

Meie avalik arvamine on otsinud küsimuse lahendust ja leidnud selle nn. haritlaste üleproduktsoonis: meil olevat liiga palju haritud inimesi — seepärast on nende äraelamise võimalused kitsad. Mõned üleproduktsooni vastu võitlemise apostlid on leidnud üles isegi kurjuse allika. See peituvat juba Keyserlingi poolt tähelepanud eestlase haruldases teadusejanus, seletamatus tungis hariduse järele. Nii siis, see omadus, mille üle kõik teised maailma rahvad oleksid kahtlemata õnnelikud, on meie rahvale — tema valimikus — suurte õnnetuste allikaks.

Võttes haritlaste üleproduktsooni vääramatu faktina tehakse sellest järeldus — *ainuke võimalus haritlaskonna elatusstandardi hoidmiseks*

edaspidise vajumise eest on haritlaskonna arvuline piiramine. Ja vastavalt sellele on täitsa loomulik *senine probleemi seade: mitte — kuidas parandada haritlaskonna olukorda, vaid — kuidas piirata haritlaskonda arvuliselt*. Tulemus — põhiküsimuses sajabrotsendiline kokkulangemine töötasufondi teooriaga.

John Stuart Mill lahendas omal ajal selle probleemi lihttööliste suhtes väga vaimukalt. Tema retsept oli — naiste emantsipatsioon! Andke naistele poliitiline üheõiguslus, siis langeb sündimus ja see viib tööliste arvu vähenemisele. Ning vähene tööliste arv oligi tema püüdluste lõppsiht: see pidi tõstma üksikule töölisele langevat osa — töötasu. Ajalugu näitas, et see kalkulatsioon töötasu tõusmise suhtes oli ekslik — töötasu ei olene kunagi *ainult* tööliste arvust!

Meie avalik arvamine näib siin aga vähe arvestavat neid ajaloolisi tulemusi. Tema loodab haritlaskonna olukorda parandada siiski haritlaskonna arvulise piiramise teel. Vähemalt viitavad sellele soovile meie keskkooli reform, võistluseksamite toomine ülikooli, kavatsetav gümnaasiumide arvu piiramine, kitsendused advokatuuri pääsemisel etc. Eesti Õpetajate Liidu seisukoht selles küsimuses tohiks olla küllaldaselt autoriteetne, kus öeldakse, et vastava korraldusega on *praegu võimatuks tehtud 6 kl. algkooli lõpetajaile edasipääs keskkooli juurde*, sest õppekavad algkooli 5. ja 6. õppeaastal ja keskkooli 1. ja 2. klassis on suuresti lahkuminevad... Samuti enamikus algkoolis ei õpetata võõrkeelt, kuna maksivad algkooli õppekavad seda ei nõua. Inglise keele õppimine suve jooksul kodusel teel valmistab aga õpilasele, pealegi algajaile, ülepääsematuid raskusi ja ei ole mõeldav erilise keeleõpetajata. *Seda suudavad aga üksikud jõukamad lastevanemad...* (sõrendused minu H. R.; Postimees 22. märtsist 1936.)

Muidugi, haritlaste arvuline piiramine peab sündima — *seleksiooni teel*. Ning kriteeriumina on siin loodetud näha — meile, demokraatlikele, vabadele eestlastele ainusobivat kriteeriumi: isiklikku andekust, töökust ja püüdlikkust. Kuid õnnetuseks näib siin prioriteeti võtvat teine kriteerium, millele juhitakse tähelepanu juba ülalmärgitud Eesti Õpetajate Liidu märgukirjas, kus öeldakse: „Eesti Õpetajate Liit ei vaidle seleksiooni teostamise vajaduse vastu üleminekul algkoolist keskkooli, kuid Liidu arvates ei tohiks seleksiooni teostada ühekülgselt, seepärast peaks Eesti koolisüsteemis olema keskkooli tüüp... kuhu pääs peaks olema võimalik *andekamaile* 6 kl. algkooli lõpetajaile, *vaatamata nende jõukusele* (sõrendus minu H. R.). See teine, vägivaldselt esilenihkuv kriteerium on — *majanduslik jõukus*. Ning võitlus andekuse ja jõukuse kui seleksiooni kriteeriumide vahel — on juba ette otsustatud viimase kasuks.

Nagu eespoolsiteeritud märgukirjast näha, kipub esijoones jõukus otsustama algkoolist edasipääsu keskkooli. Samuti otsustab jõukus — kes gümnaasiumi lõpetanuist pääseb ülikooli, kuna kuuldavasti ülikool peab katma ka piiratud üleõpilaste arvu puhul õppemaksudest seni kaetud väljaminekud — milline nõudmine tooks endaga paratamatult kaasa õppemaksu tõusu. Ning väljaspool kahtlust on juba jõukuse otsustav osa advokatuuri ja osalt ka senises magistratuuri korralduses. Aastaid palgata teenida suudavad loomulikult ainult majanduslikult kindlustatud. *Seega, mitte niivõrd isiklik andekus kui vanemate majanduslik jõukus näib asuvat tegelikult komplekteerima meie tuleviku haritlaskonda.*

Valitsev seisukoht lühidalt kokkuvõetult oleks seega järgmine: kõrgema hariduse madal tasuvus loetakse olenevaks haritlaste arvust, ja vastavalt sellele nõutakse haritlaste arvulist piiramist. Kahtlemata sisaldab see seisukoht palju tõtt. Kõrgema hariduse tasuvus on tõesiti *ka haritlaste arvust*. Ekslik on aga arvamine, et see tasuvus on tõesiti *ainult arvust*. Ekslik on järjekulult ka väljapääsu otsimine haritlaskonna üldise arvu piiramise kaudu.

Üldtunnustatud seisukoha korrektiividena tuleksin meelde kaht asjaolu, mis samavõrdselt haritlaste arvuga mõjutavad kõrgema hariduse tasuvust meie oludes. Need on 1) nõudmise reguleerimine hariduse suunamise teel, t. s. riiklik hariduspoliitika ja 2) riiklik palkade poliitika.

Eriti tuleks rõhutada esimest asjaolu, mille osatähtsust seni kahjuks asjatult alahinnatud. *Kõrgema hariduse tasuvust, eriti vabakutseliste osas on võimalik tõsta — suurendades nõudmist haritlaste järele hariduse otstarbeka suunamise teel.*

Meil on teatavasti ebasuhe üksikute kõrgema eriharidusega gruppide vahel. Ühe ala inimesi on meil ülikülluses, teisel alal valitseb spetsialistide puudus. Suunates haridust teadlikult, riigi nõuetele vastavalt — juhtides uusi juurdetulejaid aladele, mis vajavad töötajaid käsi — ning takistades uute juurdekasvu aladel, mis juba lähedal küllastusele — on võimalik suurelt mõjutada ka nõudmise intensiivsust ja selle kaudu hariduse tasuvust.

Et saada kõige üldisemat pilti meil valitsevast reaali- ja humanitaari-eriharidusega isikute arvulisest ebasuhtest, olgu toodud mõningaid andmeid igaaastaste ülikooli lõpetajate kohta. Aastas lõpetab iga 100.000 elaniku kohta 30,3 isikut. Sellest on juriste 7,6; filolooge 5,9; teolooge 1,3; majandust. 4,7; mat.-loodust. 3,3; arstid. 2,3; põllumaj. 2,1; rohut. 1,0; loomaarste 0,9 ja metsateadlasi 0,5. Kaks kolmandikku kogu lõpetajaist on humanitaarteadlased, ning ainult üks kolmandik on reaalteadlasi. Muide — üks neljandik kõigist lõpetajaist on juristid!

Seega peab meie probleem lähema ja kaugema tuleviku jaoks olema — katsuda viia reaali- ja humanitaarteadlaste arvuline vahekord vastavusse meie riigi töömahu nõuetele. Mitte aga alternatiiv — kas humanitaari- või reaaliharidus: reaalteadlaste hulk tuleb viia ainult *tasakaalu* riigi töömahu nõuetega, ning mitte omakordsesse ülekaalu. Ning see probleem ei saa olla kaugelki mitte — vähem haritlasi — kuna selline operatsioon kahtlemata tooks kaasa peamiselt reaalteadlaste piiramise, ning hoopis vähem avaldaks mõju humanitaarteadlaste arvule. Seega otseselt töötaks vastu meie huvidele.

Kõrgema hariduse tasuvuse reguleerimine hariduse suunamise teel ei ole iseenesest mingi utopia. See on igale ärialal tegutsejale hästitund turustamise probleem. Ning kaupmehed, kes juhivad kauplemist kõrgema haridusega, ei tohiks samuti seda probleemi arvestamata jätta.

Muuseas pole huvituseta märkida, et sama turustamise probleem on kerkimas päevakorrale ka meie kunstnikkonnas. Nii kirjutab Rasmus Kangro-Pool vastuseks Viiralti kodumaale kutsujaile: „Tänu või häda meie hariduspoliitikale, aga meil on kujunenud nii, et väga paljudele oleme õpetanud kunsti, aga ei ole kasvatanud kunsti vajamist ega välja-vaateid peatseks rohkemaks vajamiseks...“ (Päevaleht, 20. märts 36).

Näib, et *hariduse suunamine* ongi käesoleva probleemi naelaks. Temas peitub meie haritlaskonna tuleviku võti. Sest *kui see võti ei keera*,

seisab poegade generatsioon lähedas tulevikus tema oma isade poolt lukustatud kultuuri uste taga. Sama asjaolu arvestamata jätmine näibki olevat karjuva vastuolu põhjuseks: ajalehe ühel veerul loeme — asutage perekondi, rohkem lapsi! ning teisel — meil on haritlaste üleprodukt-sioon, vähem haritlasi!

Võimalike eksituste vältimiseks lisaksin vahele, et ma ei kõnele haritlaste arvulise piiramise vastu, kuivõrd teatud erialal see arv on saavutanud küllastusastme. Ma kahtlen üldise haritlaste piiramise tendentsi otstarbekuses, mis ähvardab koos küllastunud aladega juurdekasvust jätta ilma ka meie hariduse ja kultuuri uudismaad.

Peame tunnistama, et meil hariduse suunamise alal *senised katsed* peagu täitsa puuduvad, kui mitte arvestada juristide — kui botaanikas vähikute — katsed oma puu kasvu ladva pügamisega seisma panna! Kuid me võiksimet siin pidada silmas ühe meie aktiivsema vähemurahvuse kogemusi. Julgeksin väita, et vähemurahvused on enamurahvuse vastupanu baromeetriks. Nad suunavad oma jõu sinna, kus enamurahvuse vastupanu on suhteliselt kõige nõrgem. Nad on seega laias laastus meie hariduspoliitika semaforiks, näidates, millistele teedele juhtida meie tulevasti haritlasi.

Kõnealune vähemurahvus on alles hiljuti asunud teadlikule hariduse suunamise poliitikale, valides oma lipukirjaks — enam reaalaritlasi! Tõendused? Keskkoolid on asendatud õiguslike kutsekoolidega, milledest esimene avati Paides — aianduskoolina. Reaalteadusliku ilmega ülikooli fakultetidesse sisseastujate protsent suureneb, põllumajandusteaduskonnas tõustes eriti silmatorkavale tasemele. Ja kultuuroromavalitsuse stipendiumide poliitika kõneleb siin selgeimat keelt: kui varemalt stipendiumide saajaiks olid peamiselt humanitaarteadlased, kaldub nüüd raskuspunkt reaalteadlaste poole.

Kui küsida, konkreetsemalt, millised võimalused on meil meie kõrgema hariduse turu korraldamiseks, t.s. hariduse suunamiseks, peab tulema otsusele, et nad peaksid olema küllaldased eeldusel, et neid muidugi kõiki ka kasutatakse.

Esiteks, kõrgema hariduse ja kutsehariduse korraldus peab olema koordineeritud. Kõrgema hariduse kitsendavad korraldused peavad loomulikult peegelduma laiendavate korraldustena kutsehariduse peeglis. Nad peavad täiendama teineteist, et ei tekiks korratusi riiklikul suurel hariduseturul. Ning seda lihtsal põhjusel, et kõrgem haridus ja kutseharidus on ometi vaid riikliku üksusliku hariduspoliitika eriharud. Seega — praegune tendents kõrgema haridusega isikute selekteerimise sihis nõuab täiendavaid korraldusi kutsehariduse laiendamise alalt. Kuivõrd äsjane kutsekooli-õpetajate palkade 15% ülekandmine kooli ülevalpidajate arvele mõjub aga kutseharidust edendavalt, on muidugi eri küsimus.

Teiseks, meie kehtiva Riigiteenistuse seaduse alusel ei ole kõrgem haridus mingiks kriteeriumiks — ei kohatäitmistel ega palga suuruse määramisel niivõrd, kui ta pole tehtud selleks eriseadustega. Kuid isegi siis on võimalikud erandid. Siin jääks soovida juba algatatud tendentsi ulatuslikumat jätkamist — erihariduslike nõuete ülesseadmist teatavate ametikohtade täitjaile senisest suuremas ulatuses.

Kolmandaks, kõrgema hariduse suunamine ilma üksikasjaliste andmeteta meie hariduseturu mahu ja erinõudmaste suhtes pole üldse mõeldav. Siin vajame andmeid ja veelkord andmeid: milline ala vajab eri-

teadlasi ja mil määral; kas pole senine nõudmine teatud eriteadlaste järele liiga tagasihoidlik tegelike vajadustega võrreldes ja kas ei saaks seda *nõudmist tõsta*; lõppeks, kas ei oleks võimalik luua koguni uut nõudmist mõne senini meil puudunud eriala järele — ja kuidas seda välja kutsuda. Neid andmeid on vaja — mitte lihtsa uudishimu rahuldamiseks, vaid selleks, et neile rajada teadlik, sihikindel riiklik hariduspoliitika. Muidugi, meil on andmeid üksikute tööharude üle, kuid neist on vähe. Me vajame üldpilti kõrgema hariduse ja kutsehariduse töömahust — olevast ja võimalikust, ning seda kogu rahvamajanduse ulatuses.

Neljandaks, alles selliste andmete olemasolul on antud alus hariduse teadlikuks suunamiseks. Kuidas seda teostada — see on juba enam-vähem tehnilise ilmega küsimus ja ei tohiks esitada ülepääsematuid ras-kusi. Nimetaksin siin ainult mõned võimalusist — *stipendiumide poliitika* kõige laiemas mõttes, *õppemaksude poliitika* ja *riiklik palkade poliitika*.

Teise täiendisena meie üldtunnustatud seisukohtale tuletaksin meelde *riiklikku palgapoliitikat*.

Nagu juba kirjutise alguses tähendatud, peame tegema vahet kahe rühma kõrgema haridusega isikute vahel: vabakutseliste ning erateenistuses olevate, ja riigiametnikkude vahel. Esimese rühma töötasu kujuneb tööturul pakkumise ja nõudmise tulemusena — nende keskmisena. Vahest selle vahega, et erateenistuses oleva haritlase tulu kannab palga nime ja on vähem alluv turu juhuslikele kõikumistele kui vabakutselise (arsti, advokaadi etc.) tulu. Teise rühma, riigiametnikkude, töötasu oleneb täiel määral riigist. Meie turu kõikumised ei mõjuta riigiametnikkude palku.

Võrreldes neid kaht iseloomulikku sissetuleku saamise liiki — vabakutseliste takse ja ametnikkude tariife, suurendades neist ühte ning jälgides sellejuures teist — tuleme otsusele, et meie oludes *tariifid mõjutavad takse*, mitte aga überpöörduvalt. Arsti, advokaadi tulu suurenemisel ei pruugi sugugi tõusta ka ametnikkude palk. Überpöörduvalt aga küll — tõstes ametnikkude palku — tõstavad oma takse ka vabakutselised. Seega on *riikliku palgapoliitika osatähtsus kõrgema hariduse tasuvuse ühe määrava faktorina väljaspool kahtlust*. Ametnikkude elatusstandard oleneb vahetult palkadest. Vabakutseliste elatusstandardi kujunemine on aga kaudselt samuti olev palkadest — palkade tõusmise tulemusena tõusevad nende tulud.

Lõppmärkusena kasutan võimalust alla kriipsutada asjaolu, et kõik käesolevas kirjutises loetletud kõrgema hariduse tasuvuse kaasfaktorid — haritlaste arv, nõudmine nende järele ja riiklik palgapoliitika — on mõeldud muidugi meie riigi *majandusliku kandejõu taustal*. Teiste sõnadega — kõrgema hariduse tasuvuse ülempiiri määrab meie riigi majanduslik kandejõdu. Kas aga lähenemine sellele tasuvuse ülempiirile on võimalik tõesti *ainult esimese* kaasfaktori — haritlaste arvu — vastava muutmise teel, on enam kui kahtlane, kuna näib, et otstarbekas kõrgema hariduse tasuvuse reguleerimine *nõuab kõikide* kaasfaktorite üheaegset arvestamist.

Tulemused.

Käsitledes meie kõrgema hariduse praegust tasuvust ja püüdes anda sellele hinnangut, lähtudes võimalikult mitmest seisukohast, jõuame järgmisile tulemusile:

1. Meie kõrgema hariduse tasuvus ja sellega ühenduses ka haritlaskonna elatusstandard võrreldes eelsõjaaegsega on mitmekordselt langenud.

2. Majanduslikust seisukohast on kõrgemasse haridusse mahutatud kapitali tasuvus illusoorne.

3. Kultuurpoliitilisest seisukohast — praeguse madala elatusstandardi jätkumine näib paratamatult endaga toovat kaasa ühelt poolt haritlaskonna proletariseerumise ja teiselt poolt — haritlase kui kultuurvarade konsumendi ostujõu ja seeläbi haritlaskonna osatähtsuse vähenemise.

4. Meie avalik arvamine tunnustab haritlaskonna heaolu sõltuvaks haritlaste *arvust*: elatusstandard on madal — kuna on haritlaste üleproduktioon. Ning siit ammutab praksis oma parooli — vähem haritlasi!

Sellele seisukohale tuleb aga lisandada paar korrektiivi.

Esiteks! Kõrgema hariduse töö tasuvus ja üldse selle töö rakendusvõimalus ei olene mitte ainult haritlaste arvust, vaid *ka nõudmisest* nende järele. Ja nõudmist on võimalik suurendada ka haritlaste üldarvu vähendamata — lihtsa turu korralduse, hariduse suunamise teel. Siinjuures rõhutasin kõrgema hariduse ja kutsehariduse poliitika koordineerimise tarvet ja selle poliitika asetamist riigi töömahu teadliku uurimise tulemustele.

Teise täiendisenä tuleks mainida meie kõrgema hariduse tasuvuse olenevust — *riigi palgapoliitikast*. Kahtlema peab omal ajal läbiviidud nivelleerimistendentsi otstarbekuses.

5. Lõppkokkuvõttes — arvestades meie ajalooliselt kujunenud sotsiaalseid vahekordi — on täitsa loomulik, et *eesti haritlaskonna heaolu oleneb riigist* — nii vabakutseliste kui ametnikkude osas. Riik oma hariduse suunamise poliitikaga ja oma palgapoliitikaga võib mõjutada meie kõrgema hariduse tasuvust vastavalt oma kandejõule.

Kas on meil seisused kaotatud?

V. VAIKOLA.

1920. a. vastu võetud ja kehtima pandud Seisuste kaotamise seadusega on meil kaotatud kõik seisused ja nende ees- ning paheõigused. Et seisuste kaotamine polnud meeltmööda ühele meie seisusele, on mõistetav, samuti on mõistetav, et rüütelkond võttis tarvitusele kõik abinõud, et seisuste kaotamise tagajärgi kui mitte kõrvaldada, siis ometi pehmenendada. Ei ole liigne sellepärast pilku tagasi heita seisuste kaotamise käigule, vaadeldes ühtlasi ka rüütelkonna pingutuste tulemusi.

Seisuste kaotamise küsimus kerkis meil omal ajal üles juba Ajutise Valitsuse ajal. Reaalse kaju sai ta Asutavas Kogus, kus sellekohane seadus tuli esimesele lugemisele 23. märtsil 1920. aastal.

Kuna seisuste kaotamine seisis meil seega juba üle aasta päevakorral, hakkas rüütelkond juba aegsasti otsima võimalusi selle tagajärgede pehmendamiseks rüütelkonna suhtes. Oli selge, et rüütelkond, kui senine avalikõiguslik organ, seisuste kaotamise puhul enam edasi teetseda ei saa. Küsimus võis seista ainult 1) rüütelkonna varanduste säilitamises samale

ringkonnale, kes neid senini oli kasutanud ja 2) endiste tiitlite säilitamises. Selles sihis hakkas rüütelkond juba aegsasti samme astuma. 1919. aasta alguses võttis rüütelkonna komitee vastu rea otsuseid, eesmärgiga rüütelkonna valitseda olevaid sihtvarandusi, eriti kapitale, Eestist välja juhtida. Ka rüütelkonna päralt olevaid kinnisvaru linnades katsuti „kõrvale toimetada“.

21. märtsil 1919. aastal rüütelkonna asetäitja peamehe eesistumisel võttis rüütelkonna komitee ses suhtes vastu põhjapaneva tähtsusega otsuse. Sellel komitee istungil, millest peale maanõunikude ja kreisisaadikute osa võtsid veel üks endine kreisisaadik ja neli „härrat“, refereeris rüütelkonna pealik koosolijaile Eesti Valitsuse seisukohta, mille järgi see tundvat ennast venelaste otsese õigusjärglasena ja ei tahtvat tunnustada Saksa sõjaväevõimude poolt tehtud otsuseid. Rüütelkonna peamees pani komiteele ette asutada huvitatute ühing ja usaldada mitmele advokaadile küsimuse selgitamine rahvusvahelise õiguse seisukohast. Selle konsortsiumi ellukutsumine tehti ühele komitee liikmele-maanõunikule ülesandeks. Edasi katkestati komitee istung ja loeti komitee istungist osavõtvaile komitee liikmeile ja „härradele“ ette „Eestimaa Üldkasuliku Ühingu“ statuudid, mis nähtavasti olid juba enne välja töötatud. Need statuudid võeti vastu ja koosolijad tunnustasid endid Eestimaa üldkasulikuks ühinguks. Olles seega asutanud eelmainitud ühingu, mis vajab veel vaid seaduslikku registreerimist, jätkasid samad härrad rüütelkonna komitee istungit ja võtsid vastu otsuse: võetakse kavatsuseks Eestimaa üldkasulikule ühingu üle anda kinkimise teel Toomkooli hoone ja selle vastas olev maja, võimla ja Kaevu tän. nr. 1 asuv maja ühes sinna juurde kuuluvate krundidega ning Toomkooli ehitusfondiga. 16. aprillil samal aastal, mil Eestimaa üldkasuliku ühingu põhikirj oli nähtavasti juba registreeritud, võtab rüütelkonna komitee vastu järgmise otsuse: kuna üldkasulik ühing on endale ülesandeks seadnud seniseid rüütelkonna koole edasi pidada, otsustatakse Eestimaa üldkasulikule ühingu üle kinkimise teel edasi anda vabaks omandiks Toomkooli hoone kinnistu nr. 7 all ja vastasolev maja Kooli tänaval nr. 9, edasi maja Kaevu tänaval nr. 1, kinnistu nr. 243, võimla nr. 489 all ja sinna juurde kuuluvad krundid (juurdearvatud uue Toomkooli hoone jaoks määratud krunt), viimaks Toomkooli ehitusfond ja krundid kinnistada ümber kingitudes saanud ühingu nimele. Seega oli rüütelkond tõelikult enesele kinkinud oma enese varandused, tehing kannab ilmsesti fiktiivse tehingu iseloomu, kuid rüütelkonna eesmärk, oma varandusi säilitada ringkonnale, kes neid senini oli kasutanud, näis teostuvat.

Kirjeldatu põhjal tekib esialgu tahtmatult arvamine, et üldkasulik ühing oligi asutatud vaid rüütelkonna varanduste „päästmiseks“. Ent nagu alljärgnevalt näeme, oli see vaid üks üldkasuliku ühingu asutamise eesmäärke.

Seisuste kaotamise seaduse Asutavas Kogus arutusele tulles, seisid sakslaste esindajate vastuväited sellele (arvesse võtmata üldisi vastuväiteid, mis olid sihitud seaduse vastuvõtmise viivitamisele) peamiselt kahes punktis: rüütelkonna varandusi ei tohtivat riigistada, samuti kui ei tohtivat ära kaotada tiitleid.

Nii kõneles sakslaste esindaja Asutavas Kogus näit. muuseas järgmist: „Ka rüütelkonna varandus on suuremalt jaolt enda maksustamise teel korjatud. On sellepärast arusaamatu, miks rüütelkonda peab tabama veel ekstra raske löök. Sest kuna gildide varandused tulevad üleandmisele

töö-hoolekandeministriumile, riigistatakse rüütelkonna varandused. Õiguslikust seisukohast on seaduse vastuvõtmatuks punktiks tema tagasiulatuva jõud. Kuna rüütelkonna mõisad on juba üle võetud, siis võib siin ainult linnas asuvaist kinnisvaradest juttu olla, mille võõrandamised, kui nad on sündinud pärast 24. veebruari 1918, on selle seaduse järgi tühi. Niipalju kui kõnelejal on teada, on rüütelkond selle aja jooksul ära kinkinud ainult võimla ja Toomkooli, kuid kui on olnud ka teisi võõrandamisi, siis on ka need tehtud tollal kehtivate seaduste alusel, ning ei või mitte tagasiulatava jõuga annulleeritud saada. Samuti ei ole paikapidav keeld edaspidi tarvitada tiitleid, nagu parun, krahv jne. Mis võib see Eesti riigile kahju tuua, kui üks inimene nimetab ennast paruniks?“

Vaidlustel seaduseelnõu esimesel lugemisel näidati, et ka rüütelkonna varandused ei ole mitte ainult enda maksustamise teel saadud, vaid nendest summadest, mis talupoegade taskust läksid mõisnikkude taskusse.

Siin kohal võiks huvi pakkuda veel seaduse aruandja vastuväited ühe teise sakslaste esindaja sõnavõtule, kes leidis, et rüütelkonna kui juriidilise isiku varandust ei saavat üldse riigile võtta, ükskõik siis, millisel põhjusel juriidiline isik lakkab eksisteerimast. Aruandja vastas: „Mis puutub... ettetoodud väitesse juriidiliste isikute kohta, siis on see küsimus natukene ühekielne formuleeritud. Riigis on igasuguseid juriidilisi isikuid, kuid teisest küljest peab teada olema, et kui üks peremeheta varandus kuskil järele jääb, siis üksi riigil selle peale õigus on. Siin ei olnud rüütelkond mitte kui üks eraõiguslik juriidiline isik olemas, kelle varandused ainult erateel tuleb lahendada, vaid rüütelkond oli avalik juriidiline isik, kellelt revolutsiooni tõttu elamise õigus ära võeti. See on üks neist piinlikumatest asjadest, et rüütelkond sel ajal, kui talle ülevõim välismaalt sisse toodi, et siis rüütelkond katsus seda seisukohta selleks tarvitada, et ühte või teist oma õigustest maksma panna. Rüütelkond ei ole mitte kunagi riigi huvisid kaitsnud, nagu härra K. seda ette tõi. Rüütelkond ei ole Eesti riiki ega tema huvisid iialgi toetada katsunud, vaid need olid rüütelkonna oma erahuvid ja neid nende erahuvisid edasi lasta ajada ei ole meil mingisugust tarvidust. Meie ei tee seda mitte mingisuguse tagakiusamise mõttes, vaid teeme seda riiklikkudes huvides. Seda läbi viia on meie kohus ja ülesanne. Ja ainult riigil on õigus ennast nende varanduste omanikuks tunnustada.“

Nagu näeme, on siin Asutavas Kogus küsimust põhiliselt päris õigest seisukohast võetud. Kuid vaatamata sellele õnnestus sakslaste esindajatel seaduse kolmandal lugemisel kustutada seaduse § 7 teist lõiget, milles oli ette nähtud kõigi seisuste või seisuslike asutiste varanduste rentimise, pantimise ehk võõrandamise tühistamine, kui need olid tehtud pärast 24. veebruari 1918. a. See õnnestus selle tõttu, et Asutav Kogu lähtus siin puhtvormilisest õiguslikust põhimõttest, et seadusel ei tohi olla tagasiulatavat jõudu. Muidugi ei olnud ka Asutav Kogu teadlik sellest, et rüütelkonna poolt tehtud varanduste võõrandamised olid fiktiivsed ja ette võetud ainult selleks, et rüütelkonna varandusi säästa nende endistele kasutajatele.

Vähem õnne oli rüütelkonnal tiitlite küsimuses. Seisuste kaotamise seadusega jäid tiitlid kaotatuks.

Üldtulemusena kaotas seisuste kaotamise seadus kõik seisused ja nende ees- ning paheõigused, tunnustades senised seisuste varandused riigi omanduseks, kuid rüütelkonnal õnnestus riigistamisest kõrvale hoida

suurema osa oma järelejäänud kinnisvarasid, kuna kapitale ta üldse üle ei andnud.

Loomuliku mõistusega inimene peaks nüüd arvama, et sellega lakkas ka tegelikult rüütelkonna eksisteerimine ja olelu. Ometi ei sündinud see täpsalt seaduse mõtte kohaselt.

Nagu juba eespool mainitud, asutati 1919. aasta alul rüütelkonna komitee koosseisu poolt Eestimaa Üldkasulik Ühing, esialgu ühe osa rüütelkonna ülesannete, nimelt rüütelkonna koolide ülalpidamise ja rüütelkonna osa varanduste ülevõtmise eesmärgiga. Kas juba tollal oli üldkasulikule ühingule ette nähtud ka teiste rüütelkonna ülesannete toetamine, ei ole sellekohaste andmete puudumisel võimalik praegu kindlaks teha. Kuid hiljem on üldkasulik ühing ka neid endale omistanud.

Esmajoones katsuti restaureerida ühte endist rüütelkonna organit — matrikelkomisjoni. Ka üldkasuliku ühingu juures kutsuti ellu „matrikelkomisjon“, kuigi ei olnud enam immatrikuleeritud aadlit ja järelikult ei saanud ka olla vajadust organi järele, kes oleks pidanud immatrikuleeritud aadli nimekirju. Kuid asi ei seisnud nähtavasti mitte niivõrt elulisel vajadusel, kui süsteemis: üldkasuliku ühingu kaudu on tahetud evida organisatsiooni, kes oma struktuuri ja ülesannete, kas reaalsete või fiktiivsete, kaudu oleks asendanud seadusega likvideeritud rüütelkonda.

Üldkasuliku ühingu matrikelkomisjoni ülesanded on alguses olnudki enam-vähem otsitud, kuna seisid peamiselt riigile üleläänud rüütelkonna matrikelkomisjoni materjalidest, peamiselt aadli sugukonnaregistritest, ärakirjade valmistamises. Selle kallal töötati mitmed head aastad, sest „matrikelkomisjon“ ei saanud loomulikult ilma arhiivita oma „ülesandeid“ teostada. Praegu on üldkasuliku ühingu matrikelkomisjon selle arhiivide restaureerimisega jõudnud nii kaugemale, et seal asub kõikide Eestimaa „immatrikuleeritud aadlikkude“ sugukondade register, surma-, kihluse- jt. trükitud kuulutuste kogu (ainult „aadlikkude“ kohta), portree- ja fotokogu ühes sedelkataloogiga („aadlikud perekonnad“ ja nende „kodanlikud“ kõrvalharud). Nagu nähtub sellest materjalide loetelust, koostub üldkasuliku ühingu matrikelkomisjoni arhiiv kõigest vajalikust, et teenida aadlit, kui see kuidagi peaks jälle eriseisuseks saama. Muidugi, kõik see on ju võrdlemisi süütu lõbu, mida ka üldkasuliku ühingu „matrikelkomisjonile“ võiks vabalt lubada, kui sellega ei seltsiks mitte ka mõningad tõsisemalt mõtlemapanevad nähted.

On esinenud juhtumeid, kus matrikelkomisjon on välja andnud tunnistusi, mis kõigiti kannavad väliselt ametlikkude dokumentide iseloomu. Nii on selle matrikelkomisjoni poolt välja antud aaria tõu tunnistusi esitamiseks Saksamaale, mis kannavad Eestimaa Üldkasuliku ühingu matrikelkomisjoni esimehe „parun“ Maydeli allkirja ja on varustatud sama komisjoni pitseriga, olles sealjuures aga loomulikult tempelmaksustamata. Nagu näib, on selliseid matrikelkomisjoni poolt väljatud tunnistusi Saksamaal ka ametlikeks tunnustatud. Kuidas seda ka võtta, kuid siin on üldkasulik ühing kahtlemata omistanud endale funktsioone, mis ilmsesti kannavad avalikõiguslikku laadi. On ju täiesti arusaadav, et eraühing, ükskõik millised ülesanded ta endale seadnud, ei saa välja anda tunnistusi dokumentidest, mida ta originaalis ei evi ja mis ei ole tekkinud selle ühingu enese tegevusest. Originaaldokumendid, mille põhjal võib välja anda tunnistusi endiste aadlikkude suguvõsade kohta, asuvad Riigi Keskarhiivis. Kui nüüd samailmelisi tunnistusi annab välja ka üldkasulik

ühing, siis saab seda seletada ainult sel teel, et see ühing peab ennast seisuste kaotamise seadusega likvideeritud rüütelkonna järglaseks, omistades endale samu õigusi, mis olid endisel rüütelkonnal.

Oleme sellega kindlaks teinud endise rüütelkonna kahe tähtsa funktsiooni teostamise üldkasuliku ühingu poolt, kes oma organisatsioonilt on korraldatud võimalikult analoogiliselt endisele rüütelkonnale. Selle kõige ilmekamaks tõenduseks on „matrikelkomisjon“ oma struktuuriga, mis meile näib praegu täielise anakronismina. Ei ole põhjust arvata, et üldkasulik ühing poleks oma ülesandeks seadnud ka teiste rüütelkonna funktsioonide teostamise, muidugi niivõrt, kui neid tegelikult üldse teostada on võimalik. Üldkasulik ühing, koosnedes endistest rüütelkonna liikmetest, omades likvideeritud rüütelkonnale samalaadset organisatsiooni, on õieti illegaalseks rüütelkonnaks. Tahtmatult kerkib meil seetõttu üles küsimus, kas on meil tõesti seisused kaotatud? Olgu asja juriidiline külg milline tahes, kuid sisuliselt ei ole meil seisuste kaotamine veel mitte lõpule jõudnud. Ja seda külge tuleb tõsiselt silmas pidada, kui tuleb tegelda Eesti sakslaste koostööga Eesti riigi hüvanguks ja tema paremaks tulevikuks.

Raamatukultuurilisi üritusi Lätis.

M. PUKITS.

Hiljuti lõpetasime oma raamatu juubeliaasta, mis mitmeti sünnitas suuremat elevust meie kirjanduse alal ja aitas laiemates hulkades senisest rohkemat huvi raamatu kaudu levitatava vaimukultuuri vastu. Sel puhul oleks vahest üsna õpetlik tähele panna, missuguseid uusi abinõusid on kasustanud meie lõunanaabrid lätlased selleks, et häid raamatuid suuremas ulatuses viia rahva sekka ja sellega anda hoogu vaimukultuuri jõudsamaks arenemiseks kogu maal, ka kõige mahajäänimateski nurkades. Muide on ka Lätis olemas kultuurkapital, mis kannab seal kultuurfondi nimetust ja töötab osalt teissugustel alustel, aga toetab üsna suurte summadega niihästi kirjanduslikku ja kunstilist loomingut kui ka kirjastusi ja raamatukogusid.

Esimeseks suuremaks ja väga tagajärjekaks aktsiooniks kirjanduse leviku elustamisel kujunes Lätis riigipresidenti dr. K. Ulmani „Sõbralik üleskutse“ 28. jaanuaril 1935. Selle üleskutsega pöördus dr. Ulman kõigi nende kodanikkude poole, kes jõudnud elus haljamale oksale ja saavutanud lahedamaid elatusvõimalusi, et need mõtleksid oma esimesele haridusallikale, oma kodukoha algkoolile, seltsimajale või raamatukogule ja annetaksid sinna igaüks oma võimaluste kohaselt väärtuslikku kirjandust või raha. Üleskutse avaldaja ise andis head eeskujuga ja viis oma annetise, mille sekka hulga raamatute kõrval kuulus ka paar kunstiteost, isiklikult kohale. Terve ettevõtte korraldamiseks ja reguleerimiseks loodi kultuurfondi valitsuse juures keskus, kes raamatute köitmise ja kättetoimetamise võttis enese peale, valvates ühtlasi selle järele, et ühte kohta ei satuks üleliigseid eksemplare ja mõni teine koht ei jääks ilma. Üleskutse leidis üllatavalt laialdast vastukaja ja annetiste kokkuvoolamine jätkub praegu. Ulmani riigipöörde teisel aastapäeval, tänavu 15. mail, võis kultuurfondi asjaajaja teatada, et ühe aasta ja kolme kuu jooksul oli selle asutise vahetalituse kaudu koolidele ja seltsidele annetatud 505.405 eksemplari raamatuid, 5960 komplekti ajakirju, 231 pilti ja 153.190 latti sularaha, peale selle

otseteel isiklikult koolidele kätte toimetatud 26.291 raamatut, 79.924 latti sularaha. Kogusummas seega 531.696 raamatut ja 233.114 latti sularaha, kuid lisaks kõigele sellele veel mitu klaverit, hulk muid mänguriistu, raadioaparaate, kõiksugu õppevahendeid, spordiriistu, isegi põllutöömehhanismide, ilupuid ja pöösaid, samuti ka mitu maatükki uute koolimajade ehitamiseks.

Selle aktsiooni suurepäraseks kordaminekuks on kindlasti aidanud kaasa ka hästi organiseeritud propaganda ja järjekindel aruannete avaldamine ajakirjanduses. Meie rahasse arvates ulatus annetiste kogusumma mainitud päevaks kaugelt üle 50 miljoni sendi. Läti ajakirjandus on selle aktsiooni nimetanud „Kuldse õunapuude õitsenguks“, millest õigusega võib loota rohkesti küpse vilja.

Teiseks tõhusaks sammuks väärtkirjanduse juhtimiseks rahva sekka tuleb pidada Latviat kaitseväes maksmapandud korraldust, mille järgi iga kaitseväe teenistusest vabanev sõdur saab mälestuseks kaasa kaks kirjanduslikku teost, kuhu vastav ülemus kirjutab sisse kohased saatesõnad. See ilus algatus teostati esmakordselt möödunud talvel, mil kojuminevatele isamaakaitsetele peamise mälestusena anti kaasa läti rahvuseepos „Karumurdja“ kaunis kalingurkõites. Tuleb küll arvata, et iga mees peab sellist mälestust kalliks ja hoiab alal. Eriti tähtis on aga see, et sel viisil väärtkirjandus levib kõige otsemal teel rahva sekka igasse perekonda, kus siis omandab väärika paiga.

Kirjanduslike teoste annetamisega tähistas Latviat haridusministeerium tänava kevadel esmakordselt ka kursuse lõpetamist kõigis algkoolides, kus pidulikult aktusel anti igale koolist lahkujale kaks raamatut. Sellelega on loodud tundehele isiklik suhe raamatu ja tema omaniku vahel, mille kaudu tähtsaks armastus kirjanduse vastu. Nii on võidetud raamatule hulk uusi sõpru, kes oskavad teda tarvilikult hinnata.

Raamatute annetamist kaitseväes teenitud aja kui ka algkooliõpingute mälestuseks tahetakse korrata edaspidigi igal aastal, kusjuures jagamisele tulevad läti kirjanduse klassikalise raudvara kõrval ka uuemad teosed. Läti kirjandusliku omakultuuri süvendamiseks aitavad need meie naaberriigi ilusad üritused kindlasti kaasa.

Ebariikliku mõtlemisviisi vastu.

„ERK-i“ käesoleva aasta 1. numbris mag. Ed. Poom kirjutises „Eesti riik ja mammonism“ näitas põhjendatult ning veenvalt, et meie Kaubandus-Tööstuskoja esimehe korduvad väited riigistamistele libisemisest ja eramajanduse aluste õõnestamisest Eesti riigis on alusetu.

Edasi mag. Ed. Poom naelutas eriti kinni hr. J. Puhk'i meie riiklusele äärmiselt ohtlikud mõtteavaldused ja nõuded, milliste teostamine tähendaks tegelikult Eesti riigi likvideerimisele asumist.

Lootsime, et eelmainitud artikkel selgitab hr. J. Puhk'ile ja ta mõtteosalistele, millisele väärttele nad on sattunud Eesti vabariigi kodanikena

sääraseid nõudeid meie riigile esitades. Uskusime, et nad edaspidi ei korda oma sääraseid, võib olla kaalumatu astunud, väärsamme.

Ent paraku pole meie lootus täitunud. Ajaleht „Üleriiklise Kaupmeeste Seltside Keskliidu Teated“ (nr. 8 s. a.) toob teate (artiklis „Riik ja eramajandus“), et Kaubandus-Tööstuskoja Tartu osakonna peakoosolek 20. apr. s. a. on võtnud seisukoha mag. Ed. Poom'i eelmainitud kirjutise suhtes. Sel puhul kirjutab eelmainitud leht muuseas:

„Kuna aga mõnelt poolt on Koja esimehele tema mõtete avaldamise puhul kallale tungitud, ning majandusteadlane Ed. Poom nõuab koguni sel puhul „mammonistide“ taltsutamist riigivõimu kaasabil, kusjuures lastakse välja paista, nagu J. Puhk eraettevõtlust kaitstes peaks silmas vaid isiklikku omakasu, mis olevat „karistusväärne eksimus Eesti riigi ja rahva vastu“, siis osakonna peakoosolek võttis vastu otsuse, et Koja esimehe poolt väljendatud seisukohad on omased K.-tööstuskoja ümber koondunud majanduslikele ringele, mille tõttu Tartu osakond tunnistab end *solidaarseks* koja esimehe poolt avaldatud mõtetega ja avaldab temale täit poolehoidu ja tunnustust.“

Peame konstateerima, et kahjuks mitte ainult meie Kaubandus-Tööstuskoja esimees, vaid koguni ka tema taga seisvad ringkonnad on julgenud *taaskordselt* avalikult toonitada ja kinnitada seisukohti, mis oma põhiolemuselt on hoolimatud ning väga ohtlikud eesti rahva riiklikule iseseisvusele. Meie rahva kui terviku huvid on siin täiesti kõrvale jäetud ja esile on tõstetud üksiku kitsa ringkonna kaukahuvid.

Ja sääraseid seisukohti julgetakse kaitsta meie *eramajanduse* huvide nimel. Ning ühtlasi tembeldatakse teisiti-mõtlejaid eramajanduse vastasteks ja „riigikapitalismi või riigisotsialismi apostliteks“ (vt. „ÜKSK Teated“ nr. 7 s. a.).

Eesti Rahvuslaste Klubid on algusest peale tunnustanud ning rõhutanud eraalgatust kui esmast ning põhilist tegurit majandusel. Oma majanduspoliitilises põhimõtestikus (vt. „ERK“ 1933, nr. 9/10, lk. 222) on ERK-d sõnaselgelt väljendanud, et nad *pooldavad riiklikku majandusalgatust-tegevust ainult seal, kus eraalgatus puudub, on puudulik või kus riiklik majandamine on meie rahva ja riigi üldhuves sobivaim*. Neid põhimõtteid on ERK-id majanduspoliitiliste küsimuste käsitlusel alati arvestanud ja neist lähtudes on ka meie riiklikke majanduspoliitilisi kavatsusi ning samme arvustatud. Just mag. Ed. Poom on oma esinemistel (näit. Tallinna ERK-i avalikul kõnekoosolekul 28. okt. 1935. a.) eriti rõhutanud, et *eramajanduse riiklikku reguleerimist ärgu jäetagu riigiametnikele meelevaldselt otsustada, vaid see toimugu kindla mõõdu-puu, objektiivse kriteeriumi alusel*. Mainitud kriteerium — normaalne kasumlikkus — on leidnud tunnustust ka meie Kaubandus-Tööstuskojale lähedais ringkonnas. Nii kirjutab eelosundatud „ÜKSK Teated“ (1935, nr. 22, lk. 2, veerg 3) muuseas:

„Niipalju võib küll mag. E. Poom'iga täiesti päri olla, et reguleeriva majanduspoliitika üheks printsipiibiks ehk ostarbekohasuse kriteeriumiks peab olema normaalse profiidi võimaldamine ette-

võtetele. **Maksustamise** alal näiteks moodustab see loomuliku juhtiva printsiibi maksukoorma jaotamisel. Samuti peaks **kaitsetollide** reguleerimine sündima selle kriteeriumi alusel. Otsustava tähtsuse evib see ka kavatsetud **kontsessiooni-poliitika** suhtes.“

Eelnenust peaks igati selgesti nähtuma, kuivõrd põhjendamatult kõneldakse ja kirjutatakse meie Kaubandus-Tööstuskoja ja temale lähedasis ringkonnis mag. Ed. Poom'ist ja ERK-idest kui „eramajanduse vastastest“ ja „riigikapitalismi või riigisotsialismi apostlitest“.

Selle asemel, et vähemalt vaikides ausalt tunnustada oma rasket eksimust meie riigi ja rahva vastu, püütakse küsimuse raskuspunkti kõrvale pöigeldes omistada teisiti-mõttelejaile seisukohti, mida neil pole olnud kunagi.

Meie eramajanduse üldhuvid ja üksikute kildkondade kaukahuvid on kaks täiesti erinevat mõistet. *Eesti Rahvuslaste Klubid astuvad kõige otsustavamalt välja kõikide nende vastu, kes oma kitsaid kihihuve taotledes õnestaravad eesti rahva riikliku iseseisvuse aluseid, hoolimata sellest, missuguse põhimõtte, siidi või ettekäände taga sääraseid kahjurid seejuures varju otsivad.*

Eriti kategooriliselt astuvad ERK-id vastu hr. J. Puhk'i poolt avalikul koosolekul ettekantud ja hiljem Kaubandus-Tööstuskoja ringkondade poolt avalikult omaksvõetud seisukohtadele, kus nõutakse meie riigijuhtidelt säärast majanduspoliitikat, mis — *Eesti riigi siirdumisel* mingisuguse lõunast või idast tuleva *võõra võimu* alla tagaks kapitalile-varandusele kindlama olukorra... Et säärase nõudmiste teostamine tähendaks tegelikult meie riigi likvideerimisele asumist, sellest ei näi nõudjad põrmugi hoolivat. Säärase täiesti põhjendamatute „majanduspoliitiliste“ nõudmiste avalik püstitamine ja nende korduv levitamine võib tulla ainult ringkonnist, kus valitseb hoolimatu omakasu üle meie riikliku iseseisvuse.

Eesti rahva ja riigi avalikud ning salajased vaenlased on korduvalt väitnud, et meil endil puuduvat usk meie riigi iseseisvusse. Nüüd meie Kaubandus-Tööstuskoda oma esimehega eesotsas annab meie riigi vaenlastele nende eelmainitud väidete põhjenduseks väga kasulikku materjali...

Tunnustades end täiesti solidaarseks mag. Ed. Poom'i poolt artiklis „Eesti riik ja mammonism“ avaldatud seisukohtadega *Eesti Rahvuslaste Klubid avaldavad kategooriliselt protesti hr. J. Puhk'i ja meie Kaubandus-Tööstuskoja ringkondade poolt Eesti riiklikule mõtlemisele äärmiselt kardetavate ja seejuures sisult täiesti põhjendamatute väidete-mõtete levitamise vastu*. Ühtlasi ERK-id jäävad ootama, et meie riiklikult mõtlevad majandusringkonnad ise oma esindajaid Kaubandus-Tööstuskojas lõppeks ometigi korralt kutsuvad ja — *riiklikule mõtlemisele* virgutavad.

**Eesti Rahvuslaste Klubide
Liidu juhatus.**

Jaan Kalviste, dr. ès sc. †

Jaan Kalviste, dr. ès sc.

Nekroloog.

Tartu ülikooli keemia eradotsendi Dr. ès sc. Jaan Kalviste lühike töö- ja pingutusterikas elu kõneleb ilmekalt järk-järgulisest edasirühkimisest püstitatud tähiste poole. Ta sotsiaalne tõus Kõrvemaa kitsastest maa-oludest akadeemiliseks õpetajaks ja uute ürituste algatajaks ning kaastegijaks tunnistab meest, kes on pidanud enda ise üles töötama, et anduda oma lemmikteadusele ja selle kaudu meie ühiskonna teenimisele. Jõudnud peale kestvat ettevalmistuste vaid poole aastakümne kestel innustunult anduda sellele tööle, langes ta — kutsutuna reservkaitseväe-

ametnikuna kordamisõppustele — ohvriks 15. skp. Männiku laskemoona laboratooriumis aset leidnud hirmsale katastroofile. See saatuslik surm tuli ootamatult, tuli vara, 38. eluaastas ilma et tõhus töömees oleks küündinud teeharjani ja suutnud teostada neid ulatuslikke ülesandeid, mis ta oli seadnud oma töötähistesse. Veel mõni päev enne saatuslikku katastroofi ja surma saabus temalt kiri trükisolevate tööde korrektuuridega ja uute kavatsustega meie rahvuslikul tööriindel, töödega ja plaanidega, mida ta pingutas teha kaitseväeteenistusest vabul tundidel.

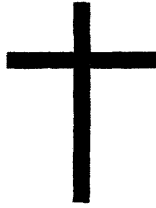
Sündinud 3. aprillil 1898. a. Järvemaal Lehtse vallas Miku talus, kasvanud Kõrvemaa kitsais oludes, õppis Jaan Kalviste (s. Kranig) alul Lehtse vallakoolis, siis (1910—1914) Tallinna kõrgemas algkoolis. Visa tööga — ameti kõrval käies Tallinna õhtukeskkoolis — sooritas ta 1920. a. küpsuseksami, mille järgi astus Tartu ülikooli matemaatika-loodusteaduskonna matemaatika osakonda. Siirdudes järgmise aasta sügissemestril sama teaduskonna keemiaosakonda, oli Jaan Kalviste avastanud oma päris-ala, millele ta jäi truuks kogu oma — paraku lühikese — eluea kestel.

Lõpetanud 1925. a. Tartu ülikooli *magister chemiae* astmega, töötab noor keemiateadlane seal edasi keemia instituudi noorema assistendina. 1927.—1929. a. järgneb viljakas, ent kaunis raske — välismaal peab esialgul läbi tulema tagasihoidliku kodumaise stipendiumiga — teadusliku stipendiaadi põli, millal Kalviste töötab Pariisis Sorbonne'i ülikoolis. Seal saavutatud edu kroonib uurimistöö „*Contribution à l'étude des complexes oxaliques et carboniques du cobalt trivalent*“, mille põhjal ta 1929. a. omandab *doctuer ès sciences* astme hinnanguga *très honorable*.

Kodumaale tagasi jõudnud habiüteerub Jaan Kalviste „*Archives de physique biologique*’is“ ilmunud uurimistöö „*Sur les spectres d'absorption ultra-violette des solutions aqueuses des complexes oxaliques du cobalt trivalent*“ põhjal Tartu ülikooli eradotsendiks keemia alal. Siit peale algab ta aina avarduv töö kodumaal, millest parima tunnistuse annab ta kesolevale nekroloogile lisandatud tööde loetelu. 1929.—1933. a. on Kalviste eradotsendi kohustuste kõrval ühtlasi vanemaks assistendiks Mineraloogia kabinetis, kus ta ülesannete hulka kuulus kristallograafia, mineraloogia ja petrograafia praktikumite korraldamine. Jäädes ülikooli eradotsendiks astus ta 1933. a. Riikliku Põlevkivitööstuse teenistusse, kus ta keemikuna, uurijana ja leidurina töötas kuni käesoleva aastani, millal ta uuesti siirdus täie tööjõuga ülikooli keemia intsituuti.

Algas Jaan Kalviste uus tööperiood, uued töötähised fotograafia ja fotokeemia arendamiseks Eestis, kodumaa maa-aarete kasustamiseks meie keemiatööstuses, selle kõrval aina tihenev rakendumine meie rahvusliku liikumise rindesse.

Ja siis tuli saatuslik surm, ootamatu ja halastamatu. Sellest on kahju, sügav kahju!

Mälestame isamaa vastu kohuste täitmisel 15. juunil 1936
Männiku plahvatusel langenud armast kaasliiget

Dr. ès sc. **Jaan Kalviste't**

(Kranig)

Eesti Rahvustlaste Klubi

J. Kalviste tööde nimestik.

1927. **Physical constants of some alkyl carbonates** (koos prof. P. N. Kogerman'iga). *Acta et Commentationes Universitatis Tartuensis* A XII. 7.
1928. **Contribution à l'étude des complexes oxaliques et carboniques du cobalt trivalent** (Estatud Pariisi ülikoolis doktori väitekirjana, ilmunud ajakirjas „*Annales de Chemie*“ 1929. a.). Masson et C-ie, Editeurs, Paris 1928.
1928. **Sur quelques carbonatocobaltiammines.** Ilmunud ajakirjas „*Bulletin de la Société Chimique de France*“ nr. 104. Paris 1928.
1929. **Sur les spectres d'absorption ultra-violette des solutions aqueuses des complexes oxaliques du cobalt trivalent** (Estatud habilitatsioonitööna Tartu ülikoolile, ilmunud ajakirjas „*Archives de physique biologique*“ 1929. a.). Vigol Frères, Editeurs, Paris 1929.
1930. **Radium ja radioaktiivsus.** Ilmunud ajakirjas „*Loodusvaatleja*“ 1930. a., lk. 41—44 ja 106—108.
1931. **Mis on meteoriidid? Tähtsamaid Eestisse langenud meteoriite.** Ilmunud ajakirjas „*Loodusvaatleja*“ 1931. a., lk. 5—9.
1932. **Eesti põlevkivi bensinide, määrdõlide ja fenoolide spektrofotomeetrilisest uurimisest.** Resümeega: **Sur l'étude spectrophotométrique des essences, des huiles et des phénols provenant du schiste bitumineux de l'Estonie.** Ilmunud ajakirjas „*Keemia Teated*“ 1932. a., lk. 65—68.
1933. **Keemia kui moodsa tehnika alus.** „*Elav Teatdus*“ nr. 14. Tartu 1933.
1934. **Killustik- ja kruusatee õlitamisest.** Ilmunud „*Tehnika Ajakirjas*“ 1934. a., nr. 11, lk. 167—169.
1934. **Koobalti kompleksühendite absorptsioonspektrist.** Resümeega: **Sur les spectres d'absorption des complexes du cobalt trivalent.** Ilmunud ajakirjas „*Keemia Teated*“ 1934. a., lk. 4—6.
1934. **Kodumaa asfaldist.** Ilmunud ajakirjas „*Loodusvaatleja*“ 1934. a., lk. 189—190.
1934. **Põlevkivi ja tema töötlemisest.** Ilmunud ajakirjas „*Loodusvaatleja*“ 1934. a., lk. 94—101.
1935. **Glaukoniitliiva kasustamisest veepehmemendamisainena.** Ühes kokkuvõttega: **Über die Verwertung von Glaukonit als Wasserent**

härtungsmittel. Ilmunud „*Tehnika ajakirjas*“ 1935. a., lk. 223—225.

1936. Põlevkivisaaduste väljaveo areng. Ilmunud ajakirjas „*Konjunktuur*“ 1936. a., lk. 38—43, ühtlasi *Tartu Ülikooli Majandusgeograafia Seminari üllitiste* sarjas nr. 11 koos resümeeaga: *Développement de l'exportation des produits du schiste bitumineux en Estonie*. Tartu 1936.
1936. Rahulubjakivitööstuse areng ja väljavaated. Ilmunud ajakirjas „*Konjunktuur*“, 1936. a., lk. 409—414, ühtlasi ilmumas *Tartu Ülikooli Majandusgeograafia Seminari üllitiste* sarjas nr. 14 koos resümeeaga: *Développement de l'industrie du calcaire de récif de Saaremaa et perspectives sur son avenir*. Tartu 1936.
1936. Henri Poincaré: Teadus ja hüpotees (tõlge). Ilmunud *Tartu Prantsuse Teadusliku Instituudi toimetisena*. K/ü. Loodus. Tartu 1936.
- 1928—1936. Rida väiksemaid kirjutisi ajalehtedes ja 1931—1936 „*Eesti Entsüklopeedias*“ anorgaanilise, analüütilise ja üldise keemia alalt.

Edg. Kant.

Ilmub 10 korda aastas. Tellimishind: aastas Kr. 3.—, poolaastas Kr. 1.70.

Vastutav toimetaja *J. Tandre*.

Tegevtoimetajad: *Edg. Kant* ja *J. Tandre*.

Toimetuse liikmed: *N. Kaasik*, *H. Moora*, *Ed. Poom*, *Ed. Roos*, *F. Solba*, *K. Särgava*.

Väljaandja: *Tallinna Eesti Rahvuslaste Klubi*.

annab ihunahale haruldase õrnuse, painduvuse ja pehmuse

A/S. ODOR

ETA

Sobiva materjali igaks riietuseks
leiate meie riidekauplustest!

KÜLASTAMINE EI KOHUSTA!

**A
S** „**TEKLA**“

PEAKONTOR: TALLINN, S. KARJA 13/15 TEL. 448-18

RIIDEÄRID:

TALLINN, S. KARJA 15 TEL. 445-23

TALLINN, VALLI TÄN. 10 TEL. 468-02

HAAPSALU,

KURESSAARE,

MUSTVEE,

NARVA,

PETSERI,

PÄRNU,

RAKVERE,

VALGA,

VILJANDI,

VÕRU

Müügil kindlate hindadega järgmiste kodumaa vabrikute kaubad:

BALTI PUUVILLA KETRAMISE JA KUDUMISE VABRIKU A/S.

KREENHOLMI PUUVILLASAADUSTE MANUFAKTUURI O/Ü.

SINDI TEKSTIILVABRIKUTE ÜHISUSE

EESTI NIIDIVABRIKU O/Ü.

SUVEHOOAJAKS

kevadrõivastus

MOODSAD kleidiriided,

ELASTNE interlokk

trikoopesu,

PARIMAD kodumaa

cotton-sukad,

HUVITAVAIS mustreis

pitsid ja paelad jne.

A-S. OSKAR KILGAS

TALLINNAS

ELUSLOOMADE, LIHA JA _____
LIHASAADUSTE EKSPORT _____

EESTI PEEKONI EKSPORTÜHISUS

_____ TALLINN, PÄRNU MNT. 23

_____ TELEFON 463-63

Organisatsioonidele _____
ja äridele _____

Maja- ja laualippe

soovitab _____

_____ K.k. „KÜLVET“

_____ Tallinn, Uus tänav 2

Majanduslikule iseseisvusele rahva omatööstusega!

RAHVA OMATOOSTUSE TOOTED:

TOIDU- JA MAITSEAINETE ALAL – ETK jahud, ETK kohvid, ETK maltseained, ETK värvid jt.

TUBAKATOOTED – ETK paberossid AHTO, LENDUR, sigaretid TURIST, ELIIT, paberossitubakad KOTKAS, ETK nr. 1, piibutubakad SANGAR, PLEVNA, MESIKÄPP ja LLOYD.

METALLITOOSTUSE ALAL – ETK soonilised naelad, ketid, okastraat, plekknõud, mitmesugused ehitustarbed jt.

KEEMIA TOOTED – ETK kõlniveed, hambapulber, kingakreemid OPAAL, ATLAS, seebid, määrdõlid, tint, värvid jt.

Tarvitage ETK tooteid!

ETK tooted on väärttooted!

EESTI
RAHVUSRAAMATUKOGU
AR